

Михайло Гутор

**Збереження пам'яті про трагедію в
Бабиному Яру в часи радянської влади**

Національний історико-меморіальний заповідник «Бабин Яр»

Київ-2019

Збереження пам'яті про трагедію в Бабиному Яру в часи радянської влади

«Боже ж ти мій, скільки разів мені згадували цей Бабин Яр! І у незліченних партслідчих, з якими звела мене доля, і на бюро райкомів, міськкомів, обкомів. “Розкажіть, що там у вас відбулось у Бабиному яру?!” – А нічого не відбулось. Просто я зробив те, що повинні були зробити ви – райкоми та міськкоми, ЦК у день 25-ліття загибелі ста тисяч, як ви тепер говорите, “радянських громадян”, прийти і сказати те, що замість вас сказав я – буде тут пам'ятник!»

Віктор Некрасов

Під час німецької окупації Києва у 1941—1943 роках Бабин Яр став місцем масових розстрілів німецькими окупантами мирного населення і радянських військовополонених; євреїв та циган — за етнічною ознакою, а також партійних та радянських активістів, підпільників, членів Організації Українських Націоналістів, заручників, «саботажників», порушників комендантської години, пацієнтів психіатричної лікарні та інших.

Як стало відомо пізніше, 2 жовтня 1941 р. Гейдріх, керівник головного управління імперської безпеки, отримав «Доповідь про оперативну обстановку в СРСР № 101»¹, яка містила короткий опис діяльності «айнзатцгрупи С» в Бабиному Яру. У доповіді повідомлялося: «Зондеркоманда 4-а» з допомогою «айнзатцгрупи НG» та двох підрозділів полку поліції «Південь»² (45 і 303 батальйонів поліції «Polizei-Bataillon» порядку³) ліквідувала 33 771 єврея у період з 29 по 30 вересня 1941 р.».

У різних публікаціях даються різні цифри загальної кількості знищених у Бабиному Ярі — приблизно від 70 тисяч до 200 тисяч осіб. У 1946 році на

¹Государственный Архив Российской Федерации, ф. 7445, оп. 2, д. 138, л. 269. Цит. по: Преступные цели — преступные средства. Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР. М., 1985, док. № 155, с. 257. 2. Доклад об оперативной обстановке № 101, СССР.

² Nuernberg Military Tribunal Volume IV «The Einsatzgruppen Case».

³ John R. Angolia / Hugh P. Taylor: Uniforms, Organization & History of the German Police Volume.

Нюрнберзькому процесі наводилася оцінка близько 100 тисяч осіб, згідно з висновками спеціальної державної комісії для розслідування нацистських злочинів під час окупації Києва.⁴

Перші літературні, художні та музичні твори, присвячені розстрілам у Бабиному Яру, проект створення пам'ятника у Бабиному Яру у 1945 році

Осмислення трагедії Бабиного Яру, документування та висловлювання її мистецькими засобами почалося ще під час війни і особливо у перші повоєнні роки. Авторами цих творів були не лише євреї, а й російські та українські митці. Характерно, що у віршах, ескізах, малюнках, музичних творах – Бабин Яр асоціювався виключно як трагедія євреїв.

Мистецтво давало можливість увічнення, втішання, а також відчуття порятунку людяності.

Мистецтво, яке порушує тему Голокосту, іноді розглядають як певну терапію. Критики й теоретики мистецтва, покликаючись на ці дискурси, вказують на те, що мистецтво може допомогти в усвідомленні спогадів і влаштуванні символічного поховання. Кажуть, що мистецтво полегшує нам входження (символічне, психоаналітичне) у минуле, щоб вилікувати його для майбутнього. Однак важко сказати, чи мистецтво спроможне виконати це завдання. Та воно напевно сприяє критичній пам'яті, яка може допомогти нам ухилитися від повернення зловорожого минулого.⁵

Повоєнні митці представляли цю травматичну історію з перспективи людей, що самі пережили трагедію або були безпосередніми свідками. Вони творили свої твори, які, з одного боку, свідчили про деградацію людини, а з другого боку, стосувалися оплакування й увічнення загиблих. Чимало творців

⁴ Нюрнбергский процесс. Сборник материалов под ред. К.П. Горшенина, Р.А. Руденко, И.Т. Никитченко. - М.: Государственное издательство юридической литературы. Т.1. - 1954. - 988с.

⁵ І. Ковальчик Польське критичне мистецтво і Голокост // Часопис «Критика», Рік XVII, число 5-6 (187-188),С. – 39-45.

лише через багато років після закінчення війни спромоглися порушити цю тему й заговорити про найбільснійший досвід.

Митці звернулися до колективних переживань (колективної уяви та пам'яті), тому почали з'являтися питання про спільне, про пам'ять, історію, її конструювання та її значення для сучасності.

На думку польської дослідниці історіографії Еви Доманської: «Будь-якою ціною ми хочемо зберегти пам'ять жертв – тих, що поволі відходять. Але кожна спроба, збереження цієї пам'яті, збирання спогадів пов'язуватиметься з новим відтворенням болю тих, кого травма стосується безпосередньо. Спогади болять, болить згадування про них але парадокс якраз, можливо, полягає в тому, що вони потрібні, аби могло відбутися хоч якийсь переусвідомлення травми...».⁶

Особливе місце в спогадах і літературних творах воєнного та повоєнного часу займає тема трагедії Бабиного Яру. Трагічні події жахливого злочину проти мирного населення окупованого Києва, коли десятки тисяч людей від маленьких дітей до людей похилого віку були знищені тільки тому, що вони євреї, викликала в поезії, і в літературі взагалі, найбільший відгук.

Першими художніми текстами, котрі зафіксували емоційну і психологічну реакцію на трагедію Бабиного Яру, були поетичні твори Ольги Анстей (Штейнберг) «Кирилловские яры» (грудень 1941 р.), Людмили Тітової та публікації в газеті САК «Ейнікайт» («Einikait» – єдність) Іцика Фефера, Давида Бергельсона, Іллі Еренбурга, Василя Гроссмана.

Видатні українські поети не могли обійти ці жахливі події мовчанням.

Поет-фронтвик Василь Швець пройшов усю війну, зазнав поранення. У його творчому доробку фронтова лірика й актуалізація досвіду війни є визначальними. В архіві митця вірш «Бабин Яр» датовано 3 березня 1944 року, тобто художнє втілення київської трагедії відбулося, так би мовити, «по свіжих слідах».

⁶ І. Ковальчик Польське критичне мистецтво і Голокост // Часопис «Критика», Рік XVII, число 5-6 (187-188), С. – 39-45.

Микола Бажан присвятив цій людській трагедії ХХ століття вірш „ЯР” (1943 р.).

З поетичними рядками, присвяченими силі та мужності єврейського народу зверталися В. Сосюра (Єврейському народові), Павло Тичина (Народові Єврейському), М. Рильський (До єврейського народу).

Письменник Василь Гроссман побувавши в Україні в 1943 році, написав нарис «Україна», надрукований 12 жовтня 1943 р., де він згадує про масовий розстріл євреїв в Бабиному Яру. Потім в газеті «Ейнікайт» (від 25.11 і 2.12. 1943 року) він публікує нарис «Україна без євреїв».

Починався цей нарис словами «Народ підступно вбитий», і цей вислів повторюється в тексті багаторазово. З'ясувавши, що євреї винищені поголовно, він з відчаєм і тугою пише: «Всі вбиті, багато сотень тисяч – мільйон євреїв в Україні. Це не смерть на війні зі зброєю в руках, це смерть людей, десь залишили свій будинок, сім'ю, поле, пісні, книги, традиції, історію. Це вбивство народу, вбивство будинку, сім'ї, книги, віри. Це вбивство дерева життя, це смерть коренів, не тільки гілок і листя. Це вбивство душі і тіла народу, вбивство великого трудового досвіду, накопиченого тисячами розумних, талановитих майстрів своєї справи і інтелігентів протягом довгих поколінь. Це вбивство народної моралі, традицій, веселих народних переказів, які переходять від дідів до онуків. Це вбивство спогадів і сумних пісень, народної поезії про веселе і гірке життя. Це руйнування домашніх гнізд і кладовищ. Це знищення народу, який століттями жив по сусідству з українським народом, разом з ним працював, ділячи радість і горе на одній і тій же землі...».⁷

⁷ Зі статті "Україна без євреїв", вересень 1943. Текст зберігся, надрукований в перекладі на їдиш в єврейській газеті "Ейнікайт" (від 25.11 і 2.12. 1943 року). Відновлено в зворотному перекладі з їдиш на російську мову поетесою Рахіль Баумволь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://evreimir.com/93935/antisemitizm-mera-chelovecheskoj-bezd/> (відвідано 03. 02. 2019).

Кирилловские яры⁸

I

Были дожди в безветренный день.
Юностью терпкой колот терновник.
Сумерки и ковыляющий пень,
Сбитые памятники, часовни...
Влажной тропинкой — в вечерний лог!
Тоненькой девочкой, смуглой дриадой —
В тёплые заросли дикого сада,
Где нелюбимый и верный — у ног!..
В глушь, по откосам — до первых звёзд!
В привольное — из привольных мест!

II

Ближе к полудню. Он ясен был.
Юная терпкость в мерном разливе
Стала плавнее, стала счастливей.
Умной головкою стриж водил
На меловом горячем обрыве.
Вянула между ладоней полынь.
Чебрик дрожал на уступе горбатом.
Шмель был желанным крохотным братом!
Синяя в яр наплывала теплынь...
Пригоршнями стекала окрест
В душистое из душистых мест.

III

Дальше. Покорствуя зову глухому,
На перекрёсток меж давних могил
Прочь из притихшего милого дома,
Где у порога стоит Азраил —
Крест уношу, — слезами не сытый,
Смертные три возносивший свечи,
Заупокойным воском облитый,
Саван и венчик выдавший в ночи...
Будет он врыт, подарок постылый,
Там, в головах безымянной могилы...
Страшное место из страшных мест!
Страшный коричневый скорченный крест!

Ольга Анстей

IV

Чаша последняя. Те же места,
Где ликовала дремотно природа —
Странному и роковому народу
Стали Голгофой, подножием креста.
Слушайте! Их поставили в строй,
В кучках пожитки сложили на плитах,
Полузадохшихся, полудобитых
Полузаваливали землёй...
Видите этих старух в платках,
Старцев, как Авраам, величавых,
И вифлеемских младенцев курчавых
У матерей на руках?
Я не найду для этого слов:
Видите — вот на дороге посуда,
Продранный талес, обрывки Талмуда,
Ключья размытых дождём паспортов!
Чёрный — лобный — запёкшийся крест!
Страшное место из страшных мест!

<декабрь 1941>

⁸ Анстей (Штейнберн) Ольга [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://laidinen.ru/women.php?part=528&letter=%C0&code=3352> (відвідано 03. 02. 2019).

Людмила Тітова

Бабий Яр⁹

Приказ подкреплялся угрозой расстрела,
Они покорились, но их расстреляли,
В те ночи свеча ни одна не горела,
Кто мог, уходил и таился в подвале.
И спрятались в тучи и звезды, и солнце
От нашего слишком жестокого мира,
Покуда баварцы, покуда саксонцы,
Стреляя по окнам, врывались в квартиры,
Стучали прикладами в двери и стены,
Ломились в театры, дома и музеи,
Смеялись, как лошади, и неизменно
Горланили хором не в лад "Лорелею"...
Ее утащили у Генриха Гейне,
Как брали хорошую вещь у еврея,
Ее утащили у синего Рейна,
И пели, от водки и крови зверея.
1941 г.

Після визволення Києва від фашистів прибув до міста Володимир Сосюра, який відвідав Бабин Яр. Під впливом побаченого, пережитого, почутого від очевидців про масові розстріли українців, євреїв, та представників інших народів, що їх здійснювали гітлерівські карателі, В. Сосюра створив глибоко патріотичний твір «Бабин Яр», що продовжує пафос його поезії «Любіть Україну», «Україно моя». Поезія «Бабин Яр» була оприлюднена в газеті «Київська правда» 15 грудня 1943 року, а згодом не оприлюднювалася, замовчувався. За жанром вірш – елегія, в якій ліричний герой Сосюри вболіває і тужить над тисячами загиблих людей у Бабиному Яру: «Я зрошую сльозами // холодні ті стежки, де вів вас ворог злий, // брати мої святі і сестри кароокі!..». Природа персоніфікується, оплакуючи смерть розстріляного народу: «Ридали хмари: «Доки?.. // Схиляли злякані голівки цвіти, // і сльози капали з леліток їх криваві».¹⁰

⁹ Відлуння Бабиного Яру Людмила Тітова «Бабий Яр»// Газета «Література та життя» № 2 жовтень. – 2007.

¹⁰ Сосюра В. Бабин Яр // Київська правда. – 1943. – 15 грудня, а також: Vekelchuk S. Op. Cit. – P. 535

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДНАЙТЕСЯ!

КИЇВСЬКА ПРАВДА

СЕРЕДА
15
ГРУДНЯ
1943 р.
№ 27
ЦІНА 20 КОП.

Київського обласного і міського комітетів КП(б)У,
обласної і міської Рад депутатів трудящих

р. КИЇВСЬКА ПРАВДА

В. СОСЮРА

БАБИН ЯР

Сюди водили їх і ставили підряд.—

І чужою мовою завкала команда...

Розстрілювали їх «во славу фатерлянда».

І падали вони, сестра, і друг, і брат,

і падали вони: коханий і дружина,

і мати, й дитинча, бабуся й дід сумний,

без крику, мовчки всі... Свята їх смерть
невинна,

як пам'ятник в віках, безсмертний краю мій!

Іх тисячі лягло у Бабин Яр глибокий,

і трамбували їх, у тім яру, кати...

топтали їх тіла... Ридали хмари: «доки?»...

Схиляли вяжучі голівоньки цвіти,

і слюзи капали з леліток їх криваві,

на землю стержану, де йшли, в останній раз,

безсмертні смертники... І шепотіли трави:

«Вони пішли на смерть, бо так любили нас,

упали, як один, вони у темну могилу,

розстрілювали їх сліпі потвори мли,

за те, що небо це і землю цю любили,

що вірними тобі, Україно, були!»...

Щоб злочин свій страшний од кари заховати,

руками бранців їх знов витягли на світ

і склали в трунів їх високі казати

і віддали воіню... Вітчизни рідний цвіт,

як тяжко ти горів, як линув дим од тебе,

на Куренівку, вдаль, і виснув над Дніпром,

і припадав до трав, і підіймався до неба,

як кризний велетень в нахмуреним чолом...

Він линув все на Схід, туди, де бою звуки

все ближче до Дніпра зітхали і чули,

він простягав братам криваві й довгі руки,

до помсти кликав їх... і йшли брати, і йшли,

по трупах ворогів, а дим стелився низько,

Ім припадав до рук і плечі цілував,

і повертався назад, крізь залпів юстрі

блиски,

і в небі звивави, немаче малював:

«Вони вже близько, йдуть... Катам
за наші муки
вони відплатять так, що і не снилось їм!»
І простягав в тромах на захід знівні руки,
з прокляттям на вустах од жертв
невинних дим...

і сталося так, брати, як марили ми з вами,
він знову вільний, наш, золототерхий рай,
наш Київ дорогий!.. Я зрошую слезами
холодні ті стежки, де вів вас ворог злий,

брати мої святі і сестри карооки!..
за вас ми вже мстимось і смерті
смерть несем...

Вони вас кинули у Бабин Яр глибокий,
а ми в безодню їх до одного зметем...

Од страдників вони святий лишили попіл,
Розвіяний в вітрах, він чорними слізьми
Україну оросив і на поля Європи
рясним дощем упав, як знак, що скоро тьми

не буде вже ніде, що кара неблаганно
на голови катів обрушує свій меч,
і меч тримають той, в бою разом із нами
змучені брати!.. Вже слуха крик утеч

мій край, де рідна кров з могил крізь
землю біла,
де смерті таборів лишилися драти,

й руїни наших міст, і сел сумні могили,
і тіні од людей, і вірвані мости...

Ми знайдемо усіх, хто кров точив дитячу,
Хто бабиних ярів лишив страшний ряди,
де й досі ще вітри над ними в тузі плачуть,
і плач той у віках не змовкне назажди.

Сюди водили їх... В слезах має обличчя...
А Бабин Яр мовчить, тривоги повний
вщерт,

і попіл страдників у серці стука й кличе
нас, іменем життя, попрайти смертю
смерть!

Василь Швець „Бабин Яр”. Вірш. Рук., 3 березня 1944 р.
Копія.¹¹

25

Бабин Яр

Не ~~хвалюся~~ мені, не розказуй
і не плач. Я і так розумію,
як порвалася легені віг газу,
як навівко скелетилася віг!

Уздалью: прикушені губи
в немовній надобі дихання,
сизий морок голодної згуби,
Невмоглистіть німаї опригати.

Де ти політря, що нощю в кімнаті
з першим криком наповнило груди,
і якого тая думка багата
над Подолом, над Києвом. В етоді?!

Духотом і смеротом диме
кумоземного вечера хмара.
Плаче мати. Цокхання і тиша.
Ніг і стогін над Бабиним Яром.

Устають з віг землі наші діти,
закатовані, вдушені, вбиті,
не то кохані мами і світом,
не шаукені на вердо ходити.

¹¹ ЦДАМЛМ України, ф. 949, оп. 2, од. зб. 2, арк. 25, 25 зв.

Так приходять до них повстанці і я
 в підземелля, в печери і ями.
 Так і починають вони кризу свободи,
 втечу на Німецьку землю.

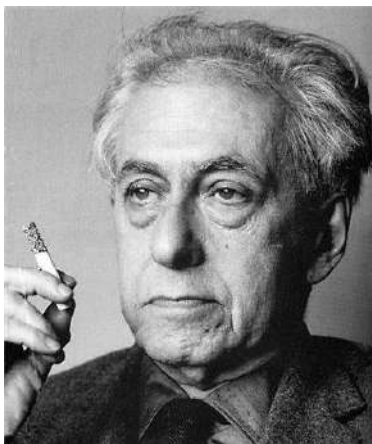
Плями помсти і мести, і кровдю
 твою змири, убивце-народе!
 Душоубою для світу відкрив ти,
 і вона лиша тебе не проїде!

Не широким димом — неїлюю
 прязне горло бандита обхвати
 і веди мене в приречені землю
 з роду вріг і відкати до кати.

І задумиць. І шир в безодню.
 В ліво поадають, змілі і бруду.
 Справа суду? Не гітєєє! Сьогодні
 ми бандитів карам без суду!

Бабин дріт віколична мочка
 як дитинство, невина і світила.
 Скільки, скільки ти думи зацвила,
 Душоубо-Німецькою тігла!!

3.III.1944

Илья Еренбург «Бабий Яр»

(Січень 1945 р. — журнал "Новый мир")

К чему слова и что перо,
 Когда на сердце этот камень,
 Когда, как каторжник ядро,
 Я волоку чужую память?

Я жил когда-то в городах,
 И были мне живые милы,
 Теперь на тусклых пустырях
 Я должен разрывать могилы.

Теперь мне каждый яр знаком,
 И каждый яр теперь мне дом.
 Я этой женщины любимой
 Когда-то руки целовал,
 Хотя, когда я был с живыми,
 Я этой женщины не знал.

Мое дитя! Мои румяна!
 Моя несметная родня!
 Я слышу, как из каждой ямы
 Вы окликаете меня.
 Мы поднатужимся и встанем,
 Костями застучим -- туда,
 Где дышат хлебом и духами
 Еще живые города.
 Задуйте свет. Спустите флаги.
 Мы к Вам пришли. Не мы --
 овраги.

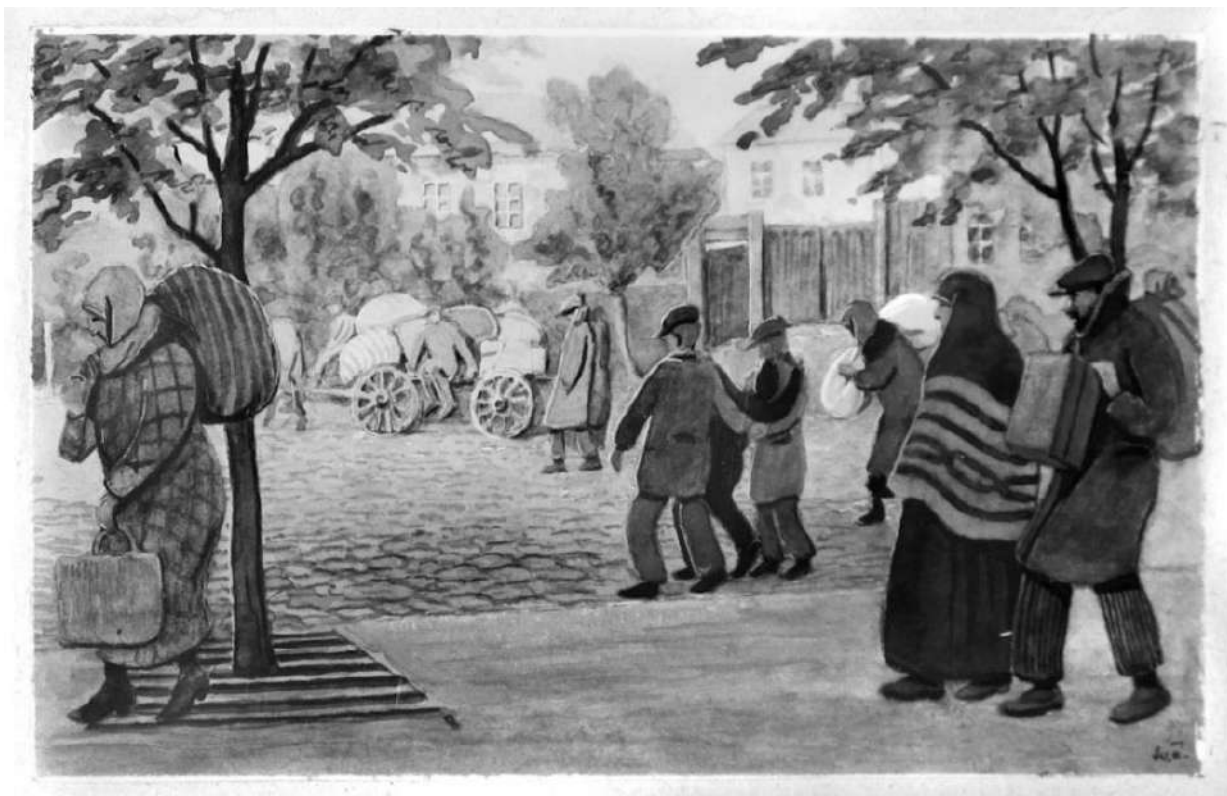
Юрій Павлович

Перші художні твори стосовно Бабиного Яру з'явилися вже під час самої трагедії. Художник-етнограф Юрій Павлович (1872–1947), перебуваючи в окупованій нацистами українській столиці, щодня робив замальовки олівцем з натури. Серед художників, які перебували в цей час у Києві, Павлович став єдиним, хто «помітив» сумний хід маси євреїв до місця страти.

Юрій Павлович «Київські євреї йдуть в останню дорогу у Бабин Яр»¹²

¹²Юрій Павлович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ju.org.ua/ru/media/492.html> (відвідано 18. 11. 2018).

Юрій Павлович «Київські євреї йдуть в останню дорогу у Бабин Яр»¹³

Український художник Василь Овчинников зробив перші в світі роботи, присвячені трагедії Бабиного Яру.

17 травня 1949 р. на розширеному VI пленумі СРХУ було піддано жорсткій критиці творчість багатьох художників. «Рецидиви буржуазних націоналістичних тенденцій і національної обмеженості» було виявлено у творах М. Дерегуса, І. Шульги. в пейзажах М. Глуценка, В. Мироненка, Г. Світлицького, С. Шишка — реакційну романтизацію, оспівування патріархальщини. Антипатріотичним було кваліфіковано триптих В. Овчинникова «Бабин Яр (Дорога приречених)».¹⁴

¹³ Сергій Сіренко Етнограф і художник Юрій Павлович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ethnography.org.ua/content/etnograf-i-hudozhnyk-yuriy-pavlovych> (відвідано 18. 11. 2018).

¹⁴ О.М. Криволапов Про мистецтво та художню критику України ХХ століття: Вибрані статі різних років. Книга перша: Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. — Київ: Видавничий дім А+С, 2006. — С. 175. – 268 с.

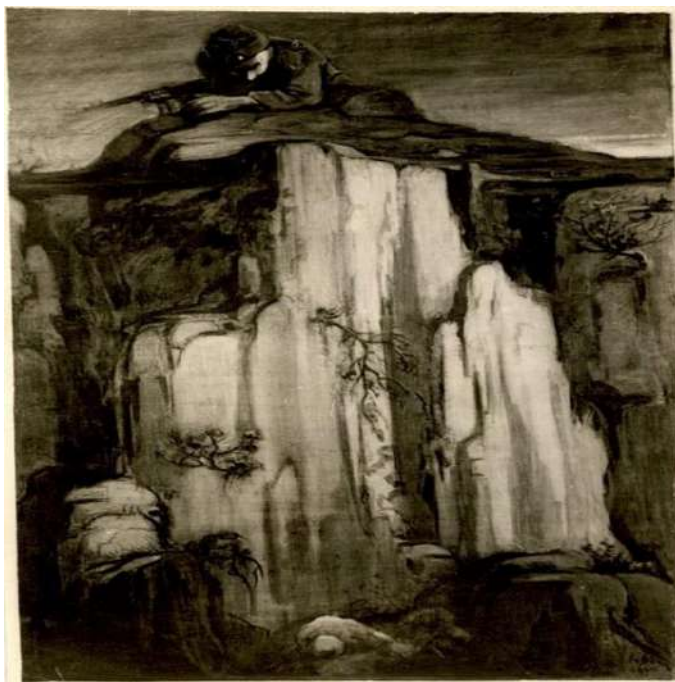

Овчинников В. Малюнок із серії «Бабин Яр».¹⁵

Овчинников В. Малюнок із серії «Бабин Яр».

¹⁵ ЦДАМЛІМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 44, арк. 1, 2, 4, 8.

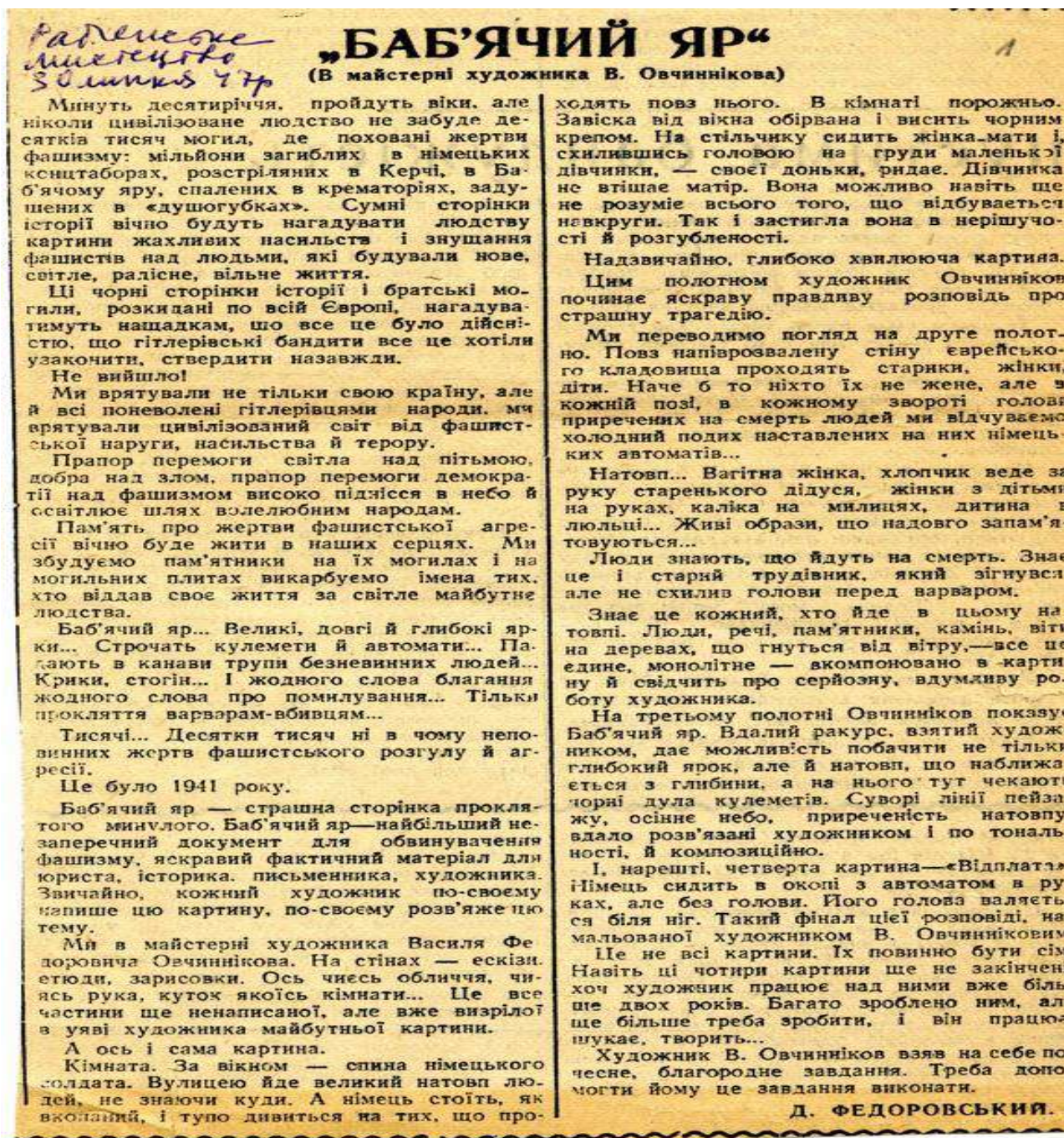

Овчинников В. Малюнки із серії «Бабин Яр».

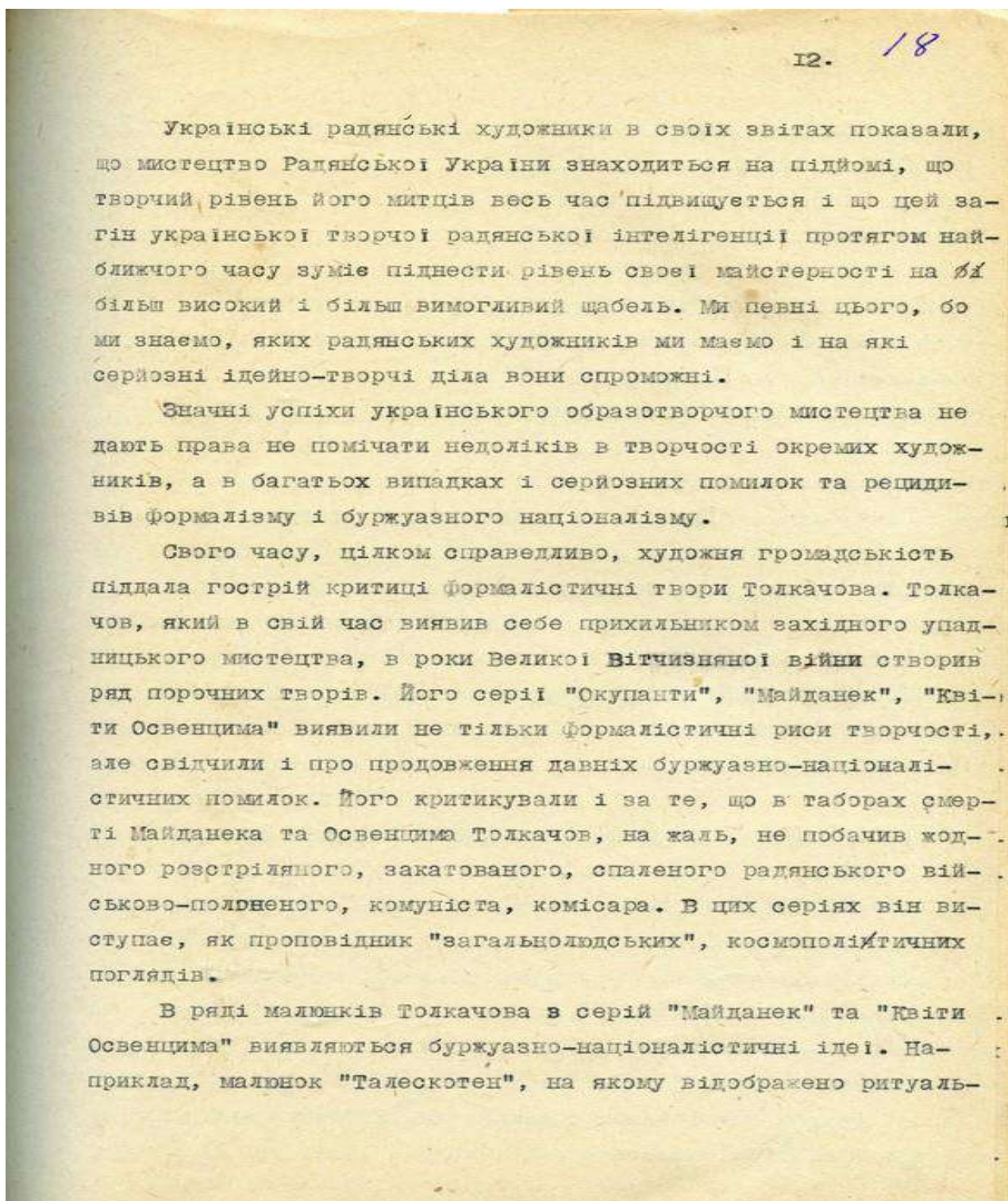
Овчинников В. Малюнки із серії «Бабин Яр».

Федоровський Д. „Баб'ячий Яр (в майстерні художника В. Овчиннікова)”.
Вирізка з газ. „Радянське мистецтво”, 30 липня 1947 р.¹⁶

¹⁶ Копія ЦДАМЛІМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 99, арк. 1

Виступ Голови Комітету у справах мистецтв УРСР М.П. Пащина на IV пленумі СХУ (1949) із критикою робіт З.Ш. Толкачова "Окупанти", "Майданек", "Христос в Майданеке", "Цветы Освенцима" та графічного циклу В. Овчинникова "Бабин Яр".¹⁷

¹⁷ ЦДАМЛМ України. Маш. Ф. 581, оп. 1, од. зб. 126, арк. 18, 19

ний, молитовний одяг фанатиків-євреїв. Ідея цих серій Толкачова знайшла свій вираз у антиреалістичній формі, цілком запозиченій у західних експресіоністів. Тут ми бачимо сполучення буржуазно-націоналістичних ідей з антинародним формалізмом.

Завершенням цієї "творчості" Толкачова в роки війни з'являється його серія "Христос на Майданеку", які він показував на виставках у Польщі. В цій серії прояви буржуазного націоналізму переплітаються з реакційною містиком, космополітизмом та формалізмом.

В своїх виступах Толкачов частково визнав справедливості критики, але не до кінця. Важно не тільки визнати свої помилки, але і виправити їх в своїй творчій діяльності.

Антипатріотичні тенденції знайшли свій вияв у триптиху Овчиннікова "Бабин яр" /"Дорога приречених" / та інші твори. В основу цього формалістичного твору покладена фальшива ідея про те, що ніби-то жертвами німецького фашизму з'явилось лише єврейське населення, а не взагалі радянські люди - євреї, українці, росіяни та інші, що не підкорилися ворогу і залишилися вірними своїй Батьківщині.

Коріння порочної творчості Толкачова і Овчиннікова полягає у відході від принципів більшовицької партійності в образотворчому мистецтві, у тому, що вони не орієнтувались на реалістичне російське та українське мистецтво. Їх ідеалами були представники формалістичного буржуазного мистецтва.

Одним з войовничих естетів з'являється і Л. Муравін. Свого часу Муравін створив ряд одверто формалістичних, фальшивих творів. До них відноситься скульптура "Пушкін", в якій дано перевернуто відображення великого російського поета. Характерно, що цей твір, в якому вульгаризовано дорогий нашому на-

Овчинникова О. „Василий Овчинников сделал первые в мире работы, посвященные трагедии Бабьего Яра ...”. Про творчість Овчинникова В.Ф. Маш., ксерокопія, 1997 р.¹⁸

2 Украинский художник Василий Овчинников сделал первые в мире работы, посвященные трагедии Бабьего Яра.

Василий Федорович Овчинников (1907-1976) - украинский художник, Заслуженный деятель искусств Украины, бессменный (с 1936г. до самой смерти) директор Киевского музея западного и восточного искусства.

Во время Великой Отечественной войны эвакуировал главные шедевры музея в тыл, был на Сталинградском фронте, где расписывал агитпоезд, и с первыми нашими частями вернулся в Киев. Первым делом кинулся в Музей, где по пустым залам ветер гонял осенние листья из Шевченковского садика, потом помчался к нашему дому на Костельскую, 6. Дома не было. Уцелел лишь фасад (мы жили во флигеле). У дворничихи стал спрашивать о судьбе соседей. Так случилось, что многие наши соседи были еврейские семьи

- Зальдисы?
- Ушли в Бабий Яр.
- Книжники?
- В Бабий Яр.
- ???
- В Бабий Яр, в Бабий Яр...

Трагедия не была абстракцией. Она имела конкретные лица людей, живших рядом. На другой день он побрел к Бабьему Яру, бродил и рисовал в альбомчике глинистые овраги, остовы облетевших деревьев, старые памятники. Как художник может поведать о своем потрясении? - карандашом...

Постепенно из маленьких набросков у художника-монументалиста вырос замысел - создать монументальную серию-реквием, посвященную трагедии. Союзом художников и Министерством культуры идея художника была поддержана, решено было на месте трагедии соорудить Пантеон, стены которого украсить фризом - росписями художника.

Вскоре в Киев вернулся и друг Овчинникова - художник З.Толкачев, который привез свои работы "Майданек" и "Цветы Освенцима". Он сделал их, войдя с нашими частями в эти зловещие лагеря смерти, когда там еще

¹⁸ Копія. ЦДАМЛІМ України, ф. 727, оп. 1, од. зб. 105, арк. 1, 5, 6

④ 5

- 4 -

* * *

Прошло 30 лет... На посмертной персональной выставке Василия Федоровича Овчинникова (он не дожил до нее 9 дней), занявшей 7 огромных галов Киевского музея западного и восточного искусства, на главной стене центрального зала экспонировалась серия "Оккупанты в Киеве". Это была расширенная тема того многострадального, уничтоженного "Бабьего Яра". Серия состояла уже из пяти работ, можно даже сказать - из семи, так как центральное полотно "За час до расстрела" - триптих.

... "Бабий Яр" рисовал человек 37 лет от роду, только что "вылетевший" из пекла войны. И в манере исполнения "Бабьего Яра", в его летучем, нервном рисунке, в лихорадочно вспыхивающих световых пятнах - достоверность, "фотографичность" "очевидца", до глубины души потрясенного произошедшим только что, который, не имея времени останавливается (чтобы не забыть!) должен "ваахлеб" поведать о своем потрясении от увиденной трагедии.

Шельмование и травля не сломили художника, он продолжал работать над темой "Бабьего Яра" все последующие 28 лет (параллельно с другими темами) и пришел к завершению темы, к "Оккупантам в Киеве" седым 65-летним человеком. Годы эти были наполнены изнуряющим трудом, совершенствованием мастерства, постижением философского смысла Бытия и назначения в нем человека. Серия "Оккупанты в Киеве" сделана рукой этого 65-летнего путника, научившегося не плакать навзрыд, а хранить слезы в сердце. И кажущаяся скупость выразительных средств - это целомудрие молчания перед великой человеческой трагедией.

Серия монолитно-архитектурно выстроена, что придает ей монументальную мощную целостность. "Замковым камнем" серии является ее центральное полотно "За час до расстрела". Группа женщин-смертниц. Они обнажены, им мародеры приказали раздеться. Они жмутся друг к другу в тревоге. А в центре - мать, кормящая грудью ребенка (за час до расстрела!) Вот эта идущая в небытие мать, кормящая грудью дитя - и композиционный и смысловой центр всей драматической серии. Квадрат этого полотна подкреплен с двух сторон двумя узкими вертикальными прямоугольниками: слева "Тополь", справа "Опаленные деревья" - символы Жизни и Смерти.

Слева от этого триптиха - "Дорога обреченных" - повторение, но более обобщенное и сконцентрированное "Дороги обреченных" из "Бабьего Яра" 1946г.

Справа от триптиха - "Мужество" - процессия пленных солдат, за-

5/6

- 5 -

щитников Киева, погибших также в Бабьем Яру.

"Начинает" серию (если смотреть, как обычно, повествовательно, слева направо) полотно "Яр" - немецкий автоматчик склонился, как трусливый хищник, над глинистым оврагом, где не нарисованы, а предполагаются где-то ниже рамы, в глубине оврага расстрелянные жертвы. Но серия-то смотрится от центра, и, казалось бы "Яр", расстрел, эпилог, а смотрится прологом. Философский, а не повествовательный замысел в том, что "следствие" стало "причиной": следствие фашизма - причина трагедии.

б) Настоящий же эпилог - "Воюемедие" -

И череа всю серию, из картины в картину тянутся непрерывным фризом овраги Бабьего Яра.

Пришли другие времена. Серия Василия Овчинникова "Оккупанты в Киеве" ("Бабий Яр") демонстрировались дважды в Киеве, в Днепропетровске. Она передана в Днепропетровск, в родной город художника, где находится в запасниках.

Почему не в Киеве? Она ведь о киевской трагедии, о киевлянах, так трагически ушедших в киевскую землю и ставших киевской землей.

Даже великий мексиканский художник Давид Альфаро Сикейрос, которому Василий Федорович, будучи в Мексике, показывал фото своих работ, задал этот вопрос.

Я знаю, что в государстве Израиль относятся с большой благодарностью к людям разных национальностей, помогавшим еврейскому народу в годы Катастрофы. Там много людей, чьи близкие погибли в Бабьем Яру. И, возможно, увидя работы Василия Овчинникова, им стало^{бы} немножко теплее в этом мире, от того, что украинский художник первым в мире из художников откликнулся на их боль. Почему на "их" боль - "чужой" боли не бывает. Пока мы люди.

Елена Овчинникова

10.11.97
Киев

Пріоритет у музичному прочитанні теми безпрецедентного вбивства євреїв у Бабиному Ярі належить харківському композитору єврейського походження Дмитру Клебанову. В 1945 році, повернувшись із евакуації до визволеного від ворога рідного Харкова, композитор дізнався про масове знищення євреїв у Києві. Вражений та шокований, до глибини душі збентежений почутим, він вирішив увічнити в музиці мучеництво безневинних жертв і створив Першу симфонію з програмним підзаголовком «Пам'яті мучеників Бабиного Яру». Д. Клебанов виступив піонером поміж митців Радянського Союзу загалом і України зокрема, хто взяв на себе сміливість суто симфонічними засобами (без залучення будь-яких текстів із конкретним сюжетними й тематичними орієнтирами у них) заявити на повен голос про трагедію Бабиного Яру, розкрити людству очі на цей нацистський злочин.

Дмитро Клебанов

Фото Ю. Щербініна

Перша симфонія стала першим в історії музики меморіалом, присвяченим трагедії Бабиного Яру.

Вона була побудована на Староєврейських релігійних піснях, "Плаче Ізраїль", ритуальних обрядах давньої Палестини. Музика Першої симфонії дає чітке уявлення про те, що відбувалося в Бабиному Яру. В симфонії багато єврейських мелодій, синагогальних вокалізмів, а її апофеозом став

скорботно-траурний вокаліз, що нагадує єврейську поминальну молитву Кадиш.

Уже після перших репетицій було зрозуміло, що влада не пропустять цю симфонію до виконання. Крамола полягала в тому, що вона йшла врозріз з установкою партії про те, що в Бабиному Яру загинули не євреї, а мирні радянські громадяни. Про геноцид євреїв на радянській території вже не можна було згадувати.

У березні 1949 року, на зборах виїзного засідання Спілки композиторів України у Харкові симфонія була піддана жорсткій критиці: її назвали «антипатріотичною». Дмитру Клебанову ставили в провину, що вона «наповнена біблійними мотивами і пройнята трагічною приреченістю». Клебанова звинуватили в тому, що симфонія "пройнята духом буржуазного націоналізму і космополітизму" (див. додаток 2).¹⁹

Дмитро Клебанов був звинувачений в націоналізмі, і на його професійній кар'єрі надовго був поставлений хрест. Відразу ж, після заборони на виконання симфонії, відсторонили від посади голови Харківської організації Спілки композиторів і багато років не надавали йому звання професора.

Лише через 45 років після написання симфонії, в 1990 році, завдяки зусиллям диригента Ігоря Блажкова, в Києві відбулася її прем'єра. Але це було вже посмертне виконання симфонії "Бабин Яр", - Дмитра Клебанова не було в живих.²⁰

У 1959 р. Некрасов пише повість «Кіра Георгіївна» і виступає в "Литературной газете" з низкою статей про необхідність увічнити пам'ять радянських людей, і в першу чергу євреїв, розстріляних фашистами в 1941 р. в Бабиному Яру, тоді передмісті Києва. Некрасова стали звинувачувати в організації "масових сіоністських збіговиськ", коли він, з жменькою інших знаменитостей, приходить на місце розстрілу десятків, а то й сотень, тисяч людей і публічно відстоює свої погляди.

Обурений нехтуванням київської влади до пам'яті розстріляних в Бабиному Яру в роки війни, і відсутністю пам'ятника на цьому місці, через вісімнадцять років після трагедії, Віктор Некрасов виступив з різкою критикою

¹⁹ Стенограма виїзного засідання Спілки композиторів України у Харкові (1949), яка містить критику симфонії Д.Л. Клебанова "Пам'яті мучеников Бабьего Яра". Маш. Ф. 661, оп. 1, од. зб. 81 а, арк. 114, 115, 154, 155

²⁰Клебанов Дмитро Львович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comp1.com.ua/kompozitori-ukrayini-gajdenko-anatolij-pavlovich.html> (відвідано 18. 11. 2018).

київської влади, написавши статтю «Чому це не зроблено?», Опубліковану 10 жовтня 1959 року в «Літературній газеті».

Редактор «Нового світу» Анна Берзер в своїх спогадах відзначала, що «Бабин Яр став частиною власного життя Некрасова – особистої, громадської, громадянської та письменницької».²¹

ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

ЛИТЕРАТУРНАЯ Орган ПРАВЛЕНИЯ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ СССР ГАЗЕТА

Год издания 31-й
№ 125 (4091) Суббота, 10 октября 1959 г. ЦЕНА 40 КОП.

ПОЧЕМУ ЭТО НЕ СДЕЛАНО?

НА ОКРАИНЕ Киева, на Лукьяновке, за старым еврейским кладбищем есть большой овраг, название которого известно теперь всему миру. Это Бабин Яр. Восемнадцать лет тому назад именно здесь, в этом Яру, было совершено одно из самых страшных преступлений за всю историю человечества. 29 сентября 1941 года сюда было согнано гитлеровцами несколько десятков тысяч ни в чем не повинных мирных жителей и безжалостно расстреляно. Точная цифра расстрелянных не поддается учету. В ноте народного комиссара иностранных дел СССР от 6 января 1942 года приведена цифра в 52 000 человек. Дальнейшие расследования показали, что она значительно больше. На Нюрнбергском процессе оглашено было сообщение Чрезвычайной государственной комиссии о разрушениях и зверствах, совершенных немецко-фашистскими захватчиками в городе Киеве (документ СССР-9). В нем говорится, что Специальная комиссия под председательством Н. С. Хрущева установила, что, по неполным данным, в Киеве замучено, расстреляно и отравлено в «душегубках» более 195 тысяч человек советских граждан, в том числе:

1. В Бабьем Яру — свыше 100 тысяч мужчин, женщины, детей и стариков.
2. В Дарнице — свыше 68 тысяч советских военнопленных и мирных граждан.
3. В противотанковом рву, у Сырецкого лагеря и на самой территории лагеря — свыше 25 тысяч советских мирных граждан и военнопленных.
4. На территории Кирилловской больницы — 800 душевнобольных.
5. На территории Киево-Печерской лавры — около 500 мирных граждан.
6. На Лукьяновском кладбище — 400 мирных граждан.

Прошло восемнадцать лет... И вот я стою на том самом месте, где в сентябре сорок первого года зверски были уничтожены тысячи советских людей, стою над Бабьим Яром. Тишина. Пустота. По ту сторону оврага строятся какие-то дома. На дне оврага — вода. Откуда она?

По склону оврага, продираясь сквозь кусты, поднимается старик и старуха. Что они здесь делают? У них погиб здесь сын. Они пришли к нему... У меня тоже погиб здесь друг. В Киеве нет человека, у которого бы здесь, в Бабьем Яру, не покойся бы (нет, тут другое слово нужно) отец или сын, родственник, друг, знакомый...

ПИСАТЕЛЬ
ПРЕДЛАГАЕТ

Я стою над Бабьим Яром и невольно думаю о других местах, где так же, как здесь, от руки фашистов безвинно погибли люди. Лидице, Орадур-сюр-Глан, Освенцим, Майданек, Дахау, Саксенхаузен, Равенсбрюк, Бухенвальд... Я был в прошлом году в Бухенвальде. На высокой горе, над долиной, где уютно расположился Веймар, стоит памятник. Гранитные пилоны с названиями стран, сыны которых замучены были в этом лагере, над пилонами — башня. И беспрерывно на этой башне бьет колокол, чтоб люди никогда не забывали о том, что здесь произошло...

Недавно проводился международный конкурс на проект памятника в Освенциме. Полностью восстановлена Лидице, сровненная с землей гитлеровцами. У нас в Советском Союзе воздвигнут памятник в Луганске, в противотанковом рву, где были расстреляны сотни невинных людей, есть памятник жертвам фашизма в Кисловодске...

И стою над пустынным, залитым водой Бабьим Яром, я вспоминаю, что и здесь предполагалось воздвигнуть памятник. Был даже проект этого памятника работы известного архитектора А. В. Власова — строгий, простой, в виде призмы. Над эскизами росписи, посвященной трагедии Бабьего Яра, работал художник В. Овчинников. Где сейчас эти проекты? Почему о них забыли?

Сейчас в архитектурном управлении города Киева мне сообщили, что Бабин Яр предполагается «залить» (вот откуда вода!), иными словами, засыпать, сровнять, а на его месте сделать сад, соорудить стадион...

Возможно ли это? Кому это могло прийти в голову — засыпать овраг глубиной в 30 метров и на месте величайшей трагедии резвиться и играть в футбол?

Нет, этого допустить нельзя!

Когда человек умирает, его хоронят, а на могиле его ставят памятник. Неужели же этой дани уважения не заслужили 195 тысяч киевлян, зверски расстрелянных в Бабьем Яру, на Сырце, в Дарнице, в Кирилловской больнице, в лавре, на Лукьяновском кладбище?!

²¹ Спогади А. С. Берзер «О Викторе Некрасове» були опубліковані в журналі «Дружба народів», 1989, № 5, стр. 142—152.

Але справжнім вибухом у СРСР, а потім і на весь світ став реквієм-вірш Євгенія Євтушенка „Бабин Яр”, який він написав у Києві (додаток 3). У вересні 1961 року поет прибув до України на поетичний вечір. Тоді ж Євтушенко з очевидцем трагедії окупованого Києва Віктором Некрасовим відвідав місце масових убивств людей у Бабиному Яру. Байдуже і цинічне ставлення місцевої влади до місця мученицької смерті сотні тисяч невинних людей потрясло поета.

Емоційне потрясіння Євтушенка за кілька годин вилилося у вірш «Бабин Яр». Того ж вечора Євтушенко прочитав вірша своїм друзям – Івану Драчу, Івану Дзюбі та Віталію Коротичу, які щиро підтримали свого однодумця. Якимось чином про вірша стало відомо як в літературному середовищі Києва, так і місцевій владі. Літературний вечір, що мав відбутися в Жовтневому палаці, влада вирішила заборонити. Поет згадував: «Мені довелося піти в ЦК партії України і просто пригрозити їм, що якщо вони скасують мій концерт, я буду розцінювати це як неповагу до російської поезії, російської літератури, російської мови. Я їм, звичайно, не говорив, що я збираюся ще щось придумати. Але вони прекрасно це знали і вирішили не зв'язуватися зі мною, і дали мені можливість прочитати цей вірш».²²

Виготовлення афіші літературного вечора показово не розклеювали у відведених для цього місцях. Якусь частину афіш взялася допомагати розклеїти вчителька літератури однієї з київських шкіл разом із своїми учнями, але чиїсь „невидимі” руки наклеювали на них інші афіши. Все таки вечір в Жовтневому палаці відбувся при переповненому залі. Євтушенко згадував: „Тоді я ще не знав, що під сценою Жовтневого палацу, який знаходиться на горбі, заховані таємні підвали КДБ, де було замордовано багато людей.

Яка іронія історії, що вірш про безвинну кров я декламував, перебуваючи на сцені, що сама коливалася, як пліт, на крові, пролитої нашими вітчизняними фашистами”.

Друге прочитання вірша відбулося 16 вересня, відразу після повернення поета в Москву, на поетичному вечорі в Політехнічному музеї.

²² Евгений Евтушенко о «Бабьем Яре» // «Еврейский обозреватель». – 2011. – № 05/225

19 вересня 1961 р. текст вірша „Бабин Яр” видрукувала „Литературная газета”. Редактора газети В. А. Косолапова відразу було усунуто з посади (див. додаток 2).²³

Цей твір переписували від руки і таким чином він став загальновідомим. Пізніше його було надруковано в різних засобах масової інформації за кордоном, що підтверджує про міжнародний резонанс від написаного вірша.

„Бабин Яр” Є. Євтушенка сколихнув радянське суспільство. Одні гаряче вітали і підтримували поета, інші – таврували і звинувачували у всіх можливих і неможливих гріхах й замаскованих протиправних намірах.

Д. Шостакович написав на ці вірші тринадцяту симфонію. 18 і 20 грудня 1962 року в Москва відбулася її прем'єра, яку не транслювали, не записували, не знімали для кіно, не передавали по телебаченню. Але після фіналу шалена овація публіки тривала нескінченно. Потім було три концерти в Мінську. У Києві ж перше прослуховування цієї симфонії було дозволено місцевою владою через майже 20 років.

Дмитро Шостакович і Євген Євтушенко на прем'єрі Тринадцятої симфонії у Великому залі Московської консерваторії. 18 грудня 1962 р.²⁴

²³ Аркадій Белкин Вокруг стихотворения «Бабий Яр» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.proza.ru/2010/10/11/1615> (відвідано 18. 11. 2018).

²⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://biography.wikireading.ru/204435> (відвідано 18. 11. 2018).

У 1966 році Анатолій Кузнєцов опублікував свої спогади про життя в окупованому Києві. Крім автобіографічних даних письменник включив в роман «Бабин Яр» свідчення людей, що вціліли під час розстрілів у Бабиному Яру. Вперше його роман був опублікований в журналі "Юність" в 1966 році, і навіть тоді, незважаючи на численні і грубі цензурні скорочення, справив ефект бомби, що розірвалася – так до Кузнєцова про Голокост не наважувався писати ніхто. У 1969 році Анатолій Кузнєцов таємно вивіз повну версію роману в Англію, де попросив політичного притулку. Через рік "Бабин Яр" був опублікований на Заході в авторській редакції.

Проект пам'ятника в Бабиному Яру 1945 рік

Перший пам'ятник жертвам фашизму Урядом УРСР планувалося встановити зразу ж після війни. 13 березня 1945 року була прийнята Постанова Ради народних комісарів УРСР і Центрального комітету КП(б)У «Про спорудження монументального пам'ятника на території Бабиного Яру» (додаток 3).²⁵

Ішлося про тригранну гранітну піраміду із барельєфом у центрі та композицією, що нагадує рельєф Бабиного Яру. Авторами були скульптор Йосиф Круглов і головний архітектор Києва Олександр Власов (народився 19 жовтня 1900 р. у селі Велика Коша, Росія. Радянський архітектор. Доктор архітектури. Професор. Академік Академії будівництва і архітектури України. 1944-1950 — головний архітектор Києва. 1945-1947 розробляв забудову Хрещатика в Києві. 1947 р. депутат Верховної Ради Української РСР 2-го скликання).

Але, як писав Президент Єврейської ради України, Голова фонду «Пам'ять Бабиного Яру» І.М. Левітас: «В 1949 році розгорталася боротьба з «безрідними

²⁵ Постанова Ради Народних Комісарів УРСР і Центрального Комітету КП(б)У № 378 «Про спорудження монументального пам'ятника на території Бабиного Яру». 13 березня 1945 р. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 2103, арк. 22-23

космополітами», а фактично з євреями, і питання спорудження пам'ятника було заморожено більш ніж на чверть століття»²⁶.

Фотографії ескізів одного з проектів монументального пам'ятника архітектора О. В. Власова та скульптора Г. Т. Круглова про увічнення пам'яті 140-а тисячам громадян м. Києва замучених німецькими окупантами для спорудження в Бабиному Яру. 1945 р.²⁷

²⁶ Левитас І. Бабий Яр: Книга пам'яті. К., - 2005. С. – 490.

²⁷ ЦДАВО України, ф. 2, оп. 9, спр. 6430, арк. 147-150

Фотографії ескізів одного з проєктів монументального пам'ятника архітектора О. В. Власова та скульптора Г. Т. Круглова про увічнення пам'яті 140-а тисячам громадян м. Києва замучених німецькими окупантами для спорудження в Бабиному Яру. 1945 р.²⁸

Архітектурні конкурси 1965 р.

Ситуація зі ставленням до Голокосту почала змінюватися лише в першій половині 1960-х років. У 1965 р. до святкування 20-річчя Перемоги було проведено збір інформації про загиблих під час війни, у 1966 р. відбулися перші вшанування жертв у Бабиному Яру – у зв'язку з 25-ю річницею від початку розстрілів у 1941 р. Влаштування роковин не було передбачене радянською владою. Активісти, мешканці міста та родичі жертв самі прийшли до Бабиного Яру. Влада відреагувала проведенням альтернативних мітингів, санкціонованих згори, проте саме цей момент стає переломним у започаткуванні практик вшанування жертв Бабиного Яру.

²⁸ ЦДАВО України, ф. 2, оп. 9, спр. 6430, арк. 147-150

5 липня 1965 Рада Міністрів УРСР прийняла постанову № 658 *«Про проведення закритого конкурсу на створення проектів пам'ятника-монумента на честь радянських громадян і військовополонених солдатів і офіцерів Радянської Армії, які загинули від рук німецько-фашистських окупантів під час окупації м Києва»*.

Згідно з даною постановою в 1965-66 рр. було проведено два тури конкурсу. На перший було представлено 20 проектів і на другий – 12. Серед них були цікаві ідеї та імена архітекторів І. Каракіса, Б. Лекаря, А. Мілецького, скульпторів В. Бородая, В. Швецова, В. Селібера, художників А. Рибачук і В. Мельниченко. Ідею майбутнього пам'ятника відстоювали Василь Стус, Сергій Параджанов, письменник Віктор Некрасов. Вони наполягали на тому, щоб зберегти Бабин Яр таким, яким він є – місцем трагедії. Але жоден не був реалізований.

Другий конкурс, оголошений після анулювання першого, пройшов під назвою "Дорога, смерть і відродження життя".

Архітектор Авраам Мілецький пише з цього приводу: *«Влада оголосила закритий конкурс проектів пам'ятника одночасно для двох місць – у Бабиному Яру і на місці табору військовополонених у Дарниці. У конкурсній програмі було написано: «Монументи повинні художнім образом відобразити героїзм і непохитну волю нашого народу в боротьбі за перемогу великих ідей комунізму ... мужність і безстрашність радянських громадян перед лицем смерті...»*. Крайнім проектом Союз архітекторів визнав пам'ятник, що зображав фігуру з прапором. Цей проект був поданий на затвердження першому секретарю Компартії України Петру Шелесту. Чи не вловивши підлабузництва Спілки архітекторів, він тільки сказав: *"Я думаю, що це не для Бабиного Яру"*.²⁹

Пам'ятника на місці загибелі десятків тисяч киян до 25-ї річниці трагедії так і не поставили.

Згадує дочка одного з переможців конкурсу І. Каракіса, архітектор Ірма Каракіс, присутня тоді на публічному обговоренні конкурсних проектів: *«Ці*

²⁹ Авраам Милецкий. Наплывы памяти. Иерусалим. Филобиблон, 1998.

спогади спливають у моїй пам'яті яскравими спалахами мізансцен і персонажів, які вимовляють пристрасні слова. Вони залишаються в моїй свідомості до кінця моїх днів.

Антисемітські, з папірця, промови клеймителів перемешовувалися, як у калейдоскопі, з виступами затаврованих – відомих архітекторів і письменників, в основному, євреїв. Запам'яталося яскравий, емоційний виступ письменника Віктора Некрасова.

Але особливо вразило мене виступ кінорежисера Параджанова, який, знявши з руки годинник, оголосив хвилину мовчання, яка, як здалося, затягнулася секунд на сто ... У гробової тиші залу почалися масові ридання родичів загиблих. Ще запам'ятався виступ співробітника інституту Променергопроект Белоцерковіча: «Антисемітизм був! Антисемітизм є! Антисемітизм буде!».

Обговорення робіт було бурхливим. Одні напірали на те, що в Бабиному Яру загинули військовополонені, тому їх треба зобразити. Інші взагалі вважали, що сім круч в проектах Аби Мелецького та Йосипа Каракіса – це іудейська менора, яка стала гербом Ізраїлю. Більшість офіційних осіб схилилися до того, що єврейську тему, а разом з нею і загибель цивільного населення, з меморіалу треба прибрати.

Книгу відгуків, в якій поруч із записами в підтримку проектів з'явилися антисемітські висловлювання, вилучили, а конкурс анулювали».³⁰

³⁰ Евгений Оленин Забытый конкурс 65-го года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.is/Dja2> (відвідано 12.03.2016).

Проект меморіалу в пам'ять трагедії у Бабиному Яру³¹

(Й. Каракіс у співавторстві з художником З. Ш. Толкачевим, скульпторами Я. С. Ражбой і Є. Жовнировським)

Перший варіант пам'ятника виконаний у вигляді розколотого дерева з музеєм всередині. По гвинтових сходах відвідувач піднімається на другий ярус, де в розписах художника

З. Ш. Толкачова відображено торжество життя (перший ярус присвячений трагедії).

³¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://karakys.narod.ru/Virtual/60/Kiev_Babinjar/Kiev_Babinjar.htm (відвідано 18. 11. 2018).

У другому варіанті проекту тему відображає скульптурна група зі статуєю скорботи, в яку незаживаючими ранами врізані зображення героїзму, страждання і загибель (скульптор Я. С. Ражба).

Третій варіант – група кам'яних людських тіл у вигляді розколотого дерева з двоярусним меморіалом всередині, де чільна роль була представлена фрескам Зеновія Толкачова.

Проект А. Рибачук та В. Мельниченко

« Коли руйнується світ. Бабин Яр»

Представлений Адою Рибачук і Володимиром Мельниченко проект "Коли руйнується світ. Бабин Яр" був визнаний комісією експертів кращим, але так і не був ніколи втілений в життя.

Проект «Коли руйнується світ. Бабин Яр», присвячений пам'яті жертв Бабиного Яру – Життя проти Смерті. Це історія не тільки їх творчості, а й громадянської мужності, вірності людським принципам.

Пам'ятник «Радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської армії, які загинули від рук німецько-фашистських окупантів в районі Сирецького масиву м. Києва»

У середині 1970-х років влада в Україні мусила повернутися до питання про спорудження монумента в Бабиному Яру. У листі в ЦК КПУ 18 вересня 1974 року перший секретар Київського міського комітету партії Олександр Ботвін пояснював актуалізацію цього питання так: «У зв'язку з тим, що зараз особи єврейської національності, так звані відказники, виношують ідею створити громадський комітет зі збору коштів на спорудження пам'ятника в Бабиному Яру, в газеті «Вечірній Київ» напередодні 29 вересня буде опубліковано матеріал про проект пам'ятника та його будівництво».

17 лютого 1975 року Київська міськрада рішенням №166 затвердила проект пам'ятника і передбачила його фінансування (скульптори М. Г. Лисенко, А. П. Вітрик і В. В. Сухенко, архітектори А. Ф. Ігнащенко, Н. К. Іванченко і В. Н. Іванченков).

В інтерв'ю «Бабин Яр: Трагедія про трагедію» (газета «Дзеркало тижня» № 39, 26 вересня 1997 р.) архітектор Анатолій Ігнащенко зокрема сказав: «Після війни – творча група головного архітектора Києва Олександра Власова розробила проект пам'ятника жертвам Бабиного Яру. Проект не був реалізований... Невідомо, з чиєї ініціативи ландшафт Бабиного Яру почали знищувати, намагаючись величезний яр зрівняти з землею. Дні і ночі працювали земснаряди. Як гриби росли «хрущоби», споруджувався парк відпочинку зі спортивними об'єктами, літнім кінотеатром, кафе і навіть танцмайданчиком... Згідно тоді пануючої у нас ідеології всі жертви Бабиного Яру не заслуговували народної пам'яті: українці – націоналісти, військовополонені – підлі боягузи і зрадники. З приводу євреїв існувала думка: що це за нація, якщо не чинячи опір фашистам, за першим покликом окупантів прийшла у Бабин Яр на розстріл... Про тисячі військовополонених замовчували – хіба могли солдати, офіцери, генерали доблесної радянської армії тисячами здаватися в полон?!».

З самого початку Лисенко бачив проект пам'ятника як багатофігурну композицію. Перший проект передбачав похоронну процесію. У короткому поясненні до цього задуму автор писав: «Народ високо підняв своїми могутніми руками останки загиблих в нелюдських муках багатотисячних мужніх радянських громадян. Із великим сумом робітники і солдати, жінки з дітьми і моряки, дівчата й старі – всі без винятку з незабутнім горем, з прапорами, простуючи, віддають останню шану полеглим. Пориви свіжого вільного вітру розвівають траурні прапори. Вся група наповнена боротьбою і перемогою – світла над темрявою. У жалобному велич виражені почуття гідності людини».

Однак це зайве ілюстративне рішення в наступному варіанті отримало не настільки однозначне трактування, покликане висловити торжество життя над смертю. Воно народилося значно раніше, в невеликому етюді під назвою «В неволі», який своїм S-образним, пружним рухом нагадував потужну пластику жіночої фігури.

Оголена жіноча фігура зі зв'язаними за спиною колючим дротом руками, що годує грудьми лежачого на її колінах немовляти, стала символом незламної волі до життя. За задумом її творця образ молодої матері був покликаний порушувати в глядача ненависть до тих, хто принижує людину і, разом з тим, ця композиція сповнена глибокого почуття любові і віри, непримиренності і благородства.

Але державний замовник однозначно хотів бачити в майбутньому пам'ятнику не образ жертв, а образ опору, образи борців, що встали на захист приречених на смерть людей. І тоді, як нового варіанту пам'ятника до жіночої фігури, яка підноситься на уступчастий п'єдестал, додається у його підніжжя плакатна група, яка вже стала розхожим символом багатьох радянських пам'ятників, присвячених революції і війни: робітник, солдат і моряк перед розстрілом, немов закриваючи своїми могутніми тілами мирних жителів, зметнув над головами три руки зі стиснутими кулаками.

Але виключно важливим для здійснення монумента було активна співтворчість скульптора Лисенко і архітектора А. Ф. Ігнащенко. Він дуже гостро відчував гідність емоційного ліплення скульптора і якось поділився в розмові наступною думкою: «Пластика Лисенко була настільки монументальною і виразною, що її необхідно було виводити в нескінченність ландшафту. І моє завдання як архітектора полягала в тому, щоб дати нескінченність цим геніальним пластичним фрагментами».³²

Саме Ігнащенко прийшла ідея підвісити всю монументальну конструкцію в повітрі. Скульптура нависає над простором, а не стоїть на п'єдесталі. І це багато в чому підсилює співпереживання і драматизм сприйняття художнього твору.

Проект пам'ятника жертвам фашизму в Бабиному Яру. Перший варіант. 1968. Гіпс. В. 63 см. Власність сім'ї М. Г. Лисенко. М. Г. Лисенко, В. В. Сухенко, А. П. Вітрик. Архітектори М. К. Іванченко, В. М. Іванченков.

³² Людмила Лисенко Две монументальные истории [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izin.com.ua/monumental-stories/22.10.2014> (відвідано 20. 03. 2018).

Проект пам'ятника жертвам фашизму в Бабиному Яру.
Архітектор А. Ф. Ігнащенко. 1969-1972 рр. Глина. В.450 см.³³

2 липня 1976 року відкрили монумент із написом «Пам'ятник радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії, які загинули від рук німецько-фашистських окупантів у районі Сирецького масиву м. Києва». Поруч із пам'ятником встановили бронзову плиту з написом українською мовою «Тут у 1941—1943 роках німецько-фашистськими загарбниками було розстріляно понад сто тисяч громадян міста Києва і військовополонених».

Головними виступаючими на відкритті цього партійного мітингу були члени Політбюро ЦК Компартії України М. М. Борисенко, О. П. Ботвін, О. П. Ляшко, В. О. Сологуб, В. Ю. Маланчук, перший секретар ЦК ЛКСМУ А. І. Корнієнко та інші.

Монумент складається з 11 бронзових фігур. Газета "Культура і життя" описує їх так: "Комуніст-підпільник, який сміливо дивиться в обличчя ворогам, солдат із гнівно стиснутими кулаками, моряк, який затулив собою стару жінку, дівчина, що схилилася над коханим, мати з дитиною на колінах та інші".

³³ Там же.

Жодної згадки про загиблих євреїв на пам'ятнику немає. Робітники засипають три з шести відрогів яру, в якому встановлено скульптуру – бо з висоти він нагадує зірку Давида.

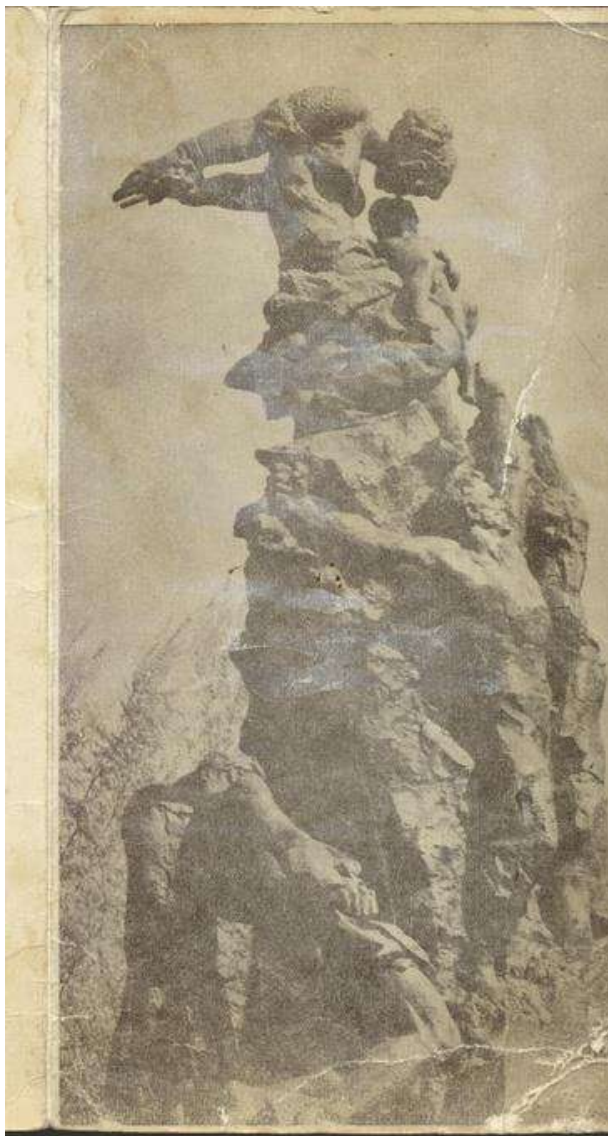
Газета української діаспори в США "Свобода" коментує: "Відкриття пам'ятника жертвам гітлеризму перетворили на пропагандистський мітинг. Бабин Яр став могилою для кількадесят тисяч жертв гітлерівського злочину народовбивства. Добру половину цих жертв становили особи єврейської національності. Про них у советських газетах згадується тільки мимоходом, поміж іншими національностями...» (додаток 16) .

Таким чином, протягом усього післявоєнного періоду комуністичний режим фактично прагнув витіснити спогади про євреїв — жертв Бабиного Яру на маргінес суспільної свідомості та тієї колективної пам'яті, яку комуністи вважали за потрібне формувати, перебуваючи при владі. Відкриття 2 липня 1976 р., у Бабиному Яру бронзового монументу з офіційною назвою «Пам'ятник радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії, які загинули від рук німецько-фашистських окупантів у районі Сирецького масиву м. Києва», з одного боку, завершило певний етап боротьби громадськості за встановлення на цьому місці пам'ятника жертвам розстрілів. З іншого, – пам'ятник став приводом для глибокого розчарування єврейської громади та опозиційно налаштованої до влади української інтелігенції, оскільки, представлені в ньому художніми образами ідеї зовсім не відповідали духу трагедії Бабиного Яру, не кажучи вже про нівеляцію єврейських жертв. Хоча офіційними авторами пам'ятника була група скульпторів та архітекторів, монумент споруджувався під невсипущим наглядом партійних чиновників: його було виконано у «належному політико-ідеологічному дусі» і він уособлював радянську офіційну версію трагедії Бабиного Яру, тобто вшановував пам'ять розстріляних тут «радянських громадян та військовополонених» та символізував «спротив і боротьбу з фашизмом». Упродовж наступних десятиліть радянська влада сам факт спорудження монумента використовувала з пропагандистською метою, зокрема серед іноземних туристів.

Відкриття 2 липня 1976 року монументу «Радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської армії, які загинули від рук німецько-фашистських окупантів в районі Сирецького масиву м. Києва. Автор: Укрінформ.

Запрошення на відкриття пам'ятника³⁴

Шановний тов. [REDACTED]

Київський міськком Компартії України і виконком міської Ради депутатів трудящих запрошують Вас на відкриття пам'ятника радянським громадянам і військовополоненим Радянської Армії, які загинули від рук німецько-фашистських окупантів у районі Сирецького масиву м. Києва.

Відкриття пам'ятника відбудеться 2 липня 1976 року о 17 годині у сквері між вулицями Мельникова і Дорогожицькою.

³⁴ Фото з архіву Олега Оранжевого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/lifestyle/> (відвідано 20. 03. 2018).

Доповідна записка голови КДБ при РМ УРСР Федорчука В.В. на адресу першого секретаря ЦК КПУ Щербицького В.В. щодо вжиття заходів безпеки під час відкриття пам'ятника жертвам фашизму в "Бабиному Яру".³⁵

УРСР | УССР
КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ | КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР | при СОВЕТЕ МІНІСТРОВ УКРАЇНСЬКОЇ ССР

1. ІЮЛЯ 1976 г. № 887 г. Киев.

24/2-3397 Немає
Совершенно секретно
экз. № 1

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ КОМУНІСТИЧЕСЬКОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

товарищу ЩЕРБИЦЬКОМУ В.В.

ДОКЛАДНА ЗАПИСКА

Тов. Щербицькому В. В. доложено
1. 07 1976 г. к. Федорчук

Центральному Комітету Комуністическої партії України 15 юнія 1976 года № 211 докладывалось о проявляемом московскими экстремистами повышенном интересе к предстоящему открытию в Бабьем яру памятника жертвам фашизма и высказанных намерениях приехать в этот период в Киев.

С учетом полученных данных, а также возможных провокационных и антиобщественных акций со стороны экстремистски настроенных сионистов, проживающих в Киеве и других городах, разработаны и осуществляются под руководством Киевского горкома Компартии Украины мероприятия по обеспечению безопасности в период открытия памятника, своевременному выявлению и предотвращению нежелательных действий сионистских элементов.

Активизирована работа с оперативными источниками, располагающими связями среди сионистов, усилен контроль за наиболее активными экстремистами КИСЛИКОМ, ШКЛЯРЕВСКИМ, МИЗРУХИНЫМ, ШТИЛЬМАНОМ и другими, даны соответствующие указания УКГБ областей республики и высказана просьба КГБ при СМ СССР о недопущении приезда в Киев

ЦК КП Украины
Загальний відділ II сектор
Вх. № *39/2/3св2*
1 11 1976р.
Шлягає поверненню

³⁵ ГДА СБУ – Ф. 16. – Спр. 1053

2. 69

в этот период "отказников" из Москвы и других районов страны.

В целях снижения активности экстремистов разрешен выезд в Израиль КРИКСУНОВУ /выехал 27 июня/, ШКЛЯРЕВСКОМУ, ШТИЛЬМАНУ, родителям МОНАСТЫРСКОГО и жене ШЕЙНИСА, что также оказывает сдерживающее влияние на "отказников".

Через оперативные источники распространяется и поддерживается среди экстремистов мнение о нецелесообразности осуществления каких-либо провокационных акций накануне и в день открытия памятника под предлогом, что такие действия вызовут возмущение советской общественности и не встретят поддержки за рубежом.

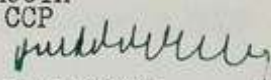
Для обеспечения безопасности и поддержания общественного порядка в районе Бабьего яра в период открытия памятника, совместно с УВД города Киева выделяется оперативный наряд из числа сотрудников КГБ, милиции и дружинников, руководство и координацию действиями которого осуществляет созданный оперативный штаб.

Кроме того, с целью выявления на подступах и недопущения проникновения к памятнику экстремистов с сионистскими символами /шести-конечные звезды, белоголубые ленты и т.п./, а также возможного совершения ими других провокационных акций созданы подвижные группы, в состав которых, помимо оперативных работников, включены дружинники, в том числе лица еврейской национальности.

Сигналов о намерении сионистских элементов совершить в период открытия памятника провокационные действия не поступало.

Докладываем в порядке информации.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В. ФЕДОРЧУК

Несанкціоновані мітинги в Бабиному Яру

За радянських часів тему трагедії в Бабиному Яру намагались якщо не стерти з людської пам'яті, то принаймні замовчати. Особливо ж уникали будь-яких згадок про трагедію єврейського народу — на саме слово «євреї» існувало неписане табу. Тим, хто приходив на місце розстрілів ушанувати пам'ять жертв, загрожували виклики в КДБ, неприємності на роботі, а то й арешти. Попри це знаходились такі, що не зважали на цю небезпеку (додатки 5-15; 18).

24 вересня 1966 року, в 25-ту річницю розстрілів в Бабиному Яру, — згадує ініціатор зібрання Еммануїл Діамант, — на стіні огорожі зруйнованого єврейського кладовища, розташованого над Бабиним Яром, ми повісили полотнище. Ви запитаете: «Чому 24 вересня?» Та тому, що хоч ми і були безпросвітно національно безграмотні, ми знали, що єврейські дати слід відзначати за єврейським календарем (так вони відзначаються у всьому світі тепер, і перш за все, в Ізраїлі). Акцію в Бабиному Яру нацисти почали проводити напередодні Судного дня (єврейського Йом-Кіпур). У 1941 — це було 29 вересня, у 1966 році — 24-е.

Ми оголосили всім, до кого могли тоді звернутися, що в призначений час ми будемо біля входу на старий єврейський цвинтар, і просили всіх приєднатися до нас. І люди прийшли. О п'ятій годині вечора, як було домовлено, зібралися біля входу на кладовище чоловік п'ятдесят-шістдесят (ніхто їх тоді не підраховував). Але самі ми, звичайно, такого «аншлагу» не очікували! Плакат наш був сюрпризом для всіх. Російською та єврейською мовами там було написано (великими літерами): «Бабин Яр», нижче, конкретніше: «вересень 1941-1966», а зверху, по центру, вже зовсім дрібно: «Ізкор (на івриті — пам'ятай) 6 мільйонів». Люди його бачили вперше. Він коректно визначав і робив зрозумілим смисл: місце було біля самої дороги, і пасажери автобусів і тролейбусів, які проходили повз, легко читали написане — і всім відразу було ясно навіщо і з якого приводу зібралися, на цьому зазвичай безлюдному місці, люди... Скромний успіх мітингу 24.09.66 спонукав нас спробувати повторити цю нашу спробу, на цей раз за участю В. П. Некрасова. «Приходьте на мітинг 29. 09.

66 р. – Буде Некрасов!» Це звучало набагато більш переконливо і багатообіцяюче. До того ж, полотнище на стіні кладовища, яке ніхто не знімав, надавало легітимність поширюваним чутками... Фотографії мітингу 24 вересня було зроблено оператором Укркінохроніки Едуардом Тімліном. Йому вдалося приховати 80 метрів плівки, все інше було відібрано КДБ і пропало назавжди...»³⁶.

Із спогадів Рафаїл Нахмановича, який працював тоді режисером на студії хронікально-документальних фільмів: «К нам пришла подруга моей жены и рассказала, что молодые еврейские ребята собираются отметить годовщину расстрела в Бабьем Яру. Я на второй день попросил ее связать меня с инициатором этого дела. Их, ребят, было несколько, но главным закоперщиком был один парень... Фамилия его Диамант. Эммануил Диамант. Почему я хочу о нем сказать – потому что я считаю, что, извините меня за громкие слова, это неизвестный герой Бабьего Яра. Никто о нем не знает. Потому что – такое время было. Квалифицировалось это на Банковой и на Владимирской как сионистское собрание по поводу событий в Бабьем Яру, что-то такое, вот такая мура собачья».³⁷

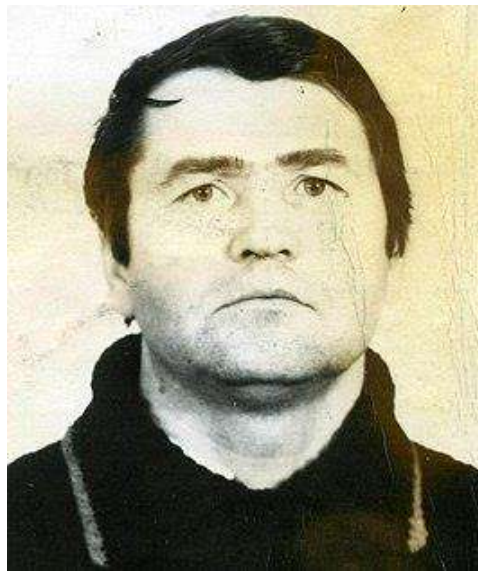
Зранку 29 вересня до Бабиного Яру поодинокі і групами почали сходитися люди, зібралось близько тисячі осіб – переважно євреї. Але також і українці, росіяни та ін., котрі відчували моральну потребу продемонструвати євреям свої співчуття та солідарність у боротьбі проти антисемітизму. Серед них були літератори В. Некрасов, І. Дзюба, Б. Антоненко-Давидович, філософ Є. Сверстюк. Спеціально на мітинг з Москви приїхали письменник В. Войнович, редактор видавництва «Советский писатель» В. Фогельсон, літературний критик Ф. Светов. Фільмували подію документалісти Р. Нахманович і Е. Тімлін.

³⁶ Эммануил (Амик) Диамант Бабий Яр, или Память о том, как в народ превращалось строптивное племя // Интернет-газета «Мы здесь». - 2011. - № 323. - 15-21 сент. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/history/art00065.html> (відвідано 04. 06. 2018).

³⁷ Бабин Яр-1966: Як це було [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrkino.com.ua/about/spilkanews/?id=6179 (відвідано 30. 07. 2018).

"Усі навколишні горби і пагорки обліпили численні і спершу розрізнені групки людей, – описує Іван Дзюба. – Але ця некерована стихія була немовби одна жива істота. На їхніх обличчях застигло страждання, а очі були нетутешні. Вони дивилися в глибіню часу і бачили моторошну картину того, що не стало і ніколи не стане для них минулим. Тінь давнього жаху і якоїсь людської загубленості витала над Бабиним Яром. Тисячі безмовних у закам'янілій збуреності людей були немовби втіленням нічим зойком цілого народу. Люди мовчали. Але це було вимогливо-запитливе мовчання. І коли полинула чутка, що "приїхали письменники", до нас кинулися, нас розтягли в різні боки. Кожного обступили тісним натовпом і вимагали: "Скажіть хоч щось!" Довелося імпровізувати – хоч говорилося про знане й наболіле".³⁸

Імпровізований пристрасний Дзюбин виступ хтось записав на магнітофон, і за кілька днів текст з'явився у самвидаві. Згодом цей текст долучили до його кримінальної справи. Про друк подібних текстів тоді не могло бути й мови – надрукований він уже в наш час (додаток 3).³⁹

Іван Дзюба; офіційна світлина КДБ перед арештом Дзюби у 1973 році.
Автор: uk. Wikipedia

³⁸ Денис Мандзюк Нас обступили тісним натовпом і вимагали: "Скажіть хоч щось!" Довелося імпровізувати" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/history-journal> (відвідано 08. 06. 2018).

³⁹ Людмила Тарнашинська, Інститут літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України. «День», №222-223, 3 грудня 2010 року.

Рафаїл Нахманович, який працював тоді режисером на студії хронікально-документальних фільмів, зміг відзняти цей мітинг на камеру. Плівка, щоправда, згодом безслідно зникла. Ось як він розповідає про події сорокарічної давнини: *«Ми знімали якусь картину і тому мали апаратуру, камеру й машину. Я вирішив: поїдемо туди й познімаємо. Оператором був Тімлін. Він побіг у натовп і став знімати. У цей час до мене підбіг тімлінський асистент і каже: „Там питають, хто головний“. Я пішов до тих, які питали. Це були два дуже статечні молоді чоловіки у штатському вбранні. Вони спитали: «Що ви знімаєте?» Я сказав: „Знімаємо людей на Бабиному Яру! Припинити зйомку?“ — „Ні, знімайте“. А за тиждень відбулося засідання Держкіно, на якому вкотили по суворій догані з попередженням нам із Тімліним та директорові студії — „за створення на студії атмосфери безвідповідальності“ й таке інше».⁴⁰*

Через три тижні в Бабиному Яру з'являється гранітний камінь. На ньому вибито: "Тут буде споруджено пам'ятник радянським людям – жертвам злодіянь фашизму під час тимчасової окупації міста". Надалі несанкціоновані збори до пам'ятної дати проводять щороку. Аби відвернути від них увагу, влада влаштовує у ці дні власні мітинги з наперед підібраною "масовкою".

Полотнище на стіні огорожі зруйнованого єврейського кладовища, розташованого над Бабиным Яром, 24 вересня 1966 р.⁴¹

⁴⁰ Бабин Яр за радянських часів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/951924.html> (відвідано 08. 06. 2018).

⁴¹ Тут і надалі – фото з архіву Еммануїла Діаманта. Фото Едуарда Тімліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goldameir.institute/wp-content/uploads/2017/09/Babi-Yar-2017-19.pdf> (відвідано 08. 06. 2018).

Оператор В. Лунін проводить зйомку на мітингу 24. 09. 1966 р.

Учасники мітингу біля входу на старе Єврейське кладовище. 24 вересня 1966 р.

Юна Ліпкіна-Кучинська (ліворуч) і Ірина Сломінська. 24 вересня 1966 р.

Емануїл (Амік) Діамант (другий ліворуч), Рафаїл Нахманович (крайній праворуч). 24 вересня 1966 р.

Віктор Некрасов. 24 вересня 1966 р.

29 вересня 1966 року в низу за єврейським кладовищем о 17 годині почали сходитись учасники мітингу.

Віктор Некрасов та Іван Дзюба на мітингу 29. 09. 1966 р.

Учасники мітингу у Бабиному Яру. 29 вересня 1966 р.

Діна Пронічева (одна із врятованих з Бабиного Яру) на мітингу 29. 09. 1966 р.

Донедавна, навіть серед фахівців, єврейський національний рух сприймався лише через призму окремих конфліктів і непорозумінь. Проте, вже в 1950-х роках він являв собою потужну силу, здатну відстояти свою честь і гідність, боротися за свої права і свободи.

Не останню роль в розгортанні національного руху відіграло також утворення в 1948 р. держави Ізраїль, яка стала своєрідним символом відродження єврейської нації. Органи КДБ при Раді Міністрів УРСР зафіксували в своїх зведеннях ряд важливих моментів, що свідчили про зростання активності єврейського національного руху (додатки 5-16: 18).

Особливо гостро стояла проблема еміграції євреїв в Україні, де єврейська діаспора була однією з найбільш чисельних. В другій половині 60-х рр. заяви на виїзд подали 5762 євреї, що проживали в Україні.

Широкий громадський резонанс мали акції протесту євреїв-"відмовників", пов'язані з відмовою від радянського громадянства і здачею паспортів. Для багатьох з них вони закінчувались адміністративними покараннями, штрафами,

а то й кримінальними справами. До того ж, згадані акції протесту органічно поєднувались з широкою петиційною кампанією, поширенням численних документів єврейського національного руху. Глибоким внутрішнім змістом відзначалася поширена самвидавом стаття киянина Бориса Кочубієвського "Чому я сіоніст?", написана в 1968 р. В ній автор констатував: "...Антисемітизм не загинув разом з третім рейхом, йому не досить шести мільйонів знищених єврейських життів. Він ще чекає на свій час! Змінилася лише назва. Антисемітизм пристосувався до нових часів..."⁴²

Відновленню історичної правди щодо єврейського народу служили також заходи по увічненню пам'яті євреїв, які стали жертвами геноциду в роки Другої світової війни. Місцем нечуваної трагедії в роки фашистської окупації став Бабин Яр, який поглинув життя десятків тисяч євреїв. Однак, незважаючи на неспростовні факти, вище політичне керівництво та органи державної влади всіляко уникали згадки щодо поховання в Бабиному Яру громадян єврейської національності, приховуючи їх під загальним поняттям "радянські громадяни". Тому рішучу протидію владних структур викликали мітинги пам'яті, що проводились в Бабиному Яру з другої половини 60-х рр. з ініціативи активістів єврейського національного руху.

Київський міськком Компартії України, намагаючись перевести мітинги в Бабиному Яру в контрольоване русло, взяв на себе безпосередню їх підготовку та організацію. Однак і за таких умов не обходилося без різного роду "небажаних" інцидентів.

29 вересня 1968 р. після закриття офіційного мітингу залишилось близько 100 євреїв, які вшанували пам'ять загиблих, виступили з критикою національної політики правлячого режиму. Наприклад, старший інженер СКБ заводу "Радіоприлад" Борис Кочубієвський в своєму виступі навів конкретні факти дискримінації євреїв в Радянському Союзі. "Коли б мені, – заявив він, – дали

⁴² Цит. за Клейнер І. Національні проблеми останньої імперії.- С. 234-235.

Борис Кочубієвський після суду. Київ 1969 р.

можливість вийти на трибуну, я розповів би всю правду про це, але мене не допустять до трибуни, бо вони (владні структури) бояться цього".⁴³

Оскільки в радянському кримінальному кодексі не було передбачено спеціального покарання за "сіоністську діяльність", сіоністів зазвичай звинувачували в "антирадянській агітації і пропаганді».

Борис Кочубієвський, був арештований 4.12.68 р., суд відбувся 13.05.69 р., термін 3 роки по статті 187-1 УК УССР: *«Поширювання завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад»*, покарання відбував в Установі ЯЭ 308/26, Жовті Води, Українська РСР.⁴⁴

Фельдман Олександр Дмитрович, як активний учасник руху українських євреїв за право виїзду до Ізраїлю та участь у численних демонстраціях був неодноразово заарештований органами міліції та КДБ, його квартира двічі була обшукана «кагебістами». 18-го жовтня 1973 року Олександра Фельдмана заарештували на вулиці, звинувативши у «злісному хуліганстві». Обставини арешту і суду над Олександром Фельдманом докладно описано у самвидавному журналі „Хроніка поточних подій" ч. 30 за грудень 1973 року. Обвинувачення будувалося на незграбно підготовленій провокації. Нібито вибив торта з рук дівчини і побив двох перехожих, що намагалися заступитися за неї. Чомусь ті двоє перехожих виявилися дружинниками, а дівчина — відомою особою легкої поведінки. Вся ця «справа» була явно інспірована. Олександра Фельдмана судили у листопаді 1973 року в Дарницькому районі Києва, при чому суд влаштували у приміщенні клубу одного з заводів. Туди не пустили ні рідних, ні друзів Олександра Фельдмана. Не допустили до залу суду і письменника Віктора

⁴³ Національні відносини в Україні у ХХ ст. - С. 361-362.

⁴⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kosharovsky.com> (відвідано 08. 06. 2018).

Некрасова. Все було вирішено заздалегідь ще до суду. Олександр Фельдман отримав три з половиною роки таборів посиленого режиму. Після звільнення О. Фельдман виїхав в Ізраїль.

Олександр Фельдман, Саша Цацкіс (на передньому плані) та інші несуть вінки до меморіального каменя в Бабиному Яру. 1973 р.⁴⁵

1971 року, в Бабиному Ярі було проведено кілька помітних публічних акцій. У День Героїзму та Катастрофи, який того року відзначався в Ізраїлі 22 квітня, київські сіоністи спланували покладання вінків і квітів до пам'ятного знаку, про що негайно дізналися чекісти. Напередодні чотирьох із активістів викликали до обласного управління КДБ на «профілактичну розмову», а фактично для залякування. Проведений допит у всій своїй повноті продемонстрував не лише світоглядну прірву між советською владою і молодими активістами єврейського руху, а й також повну відсутність страху перед системою з боку останніх та їхню рішучу готовність активно боронити свої права. За спогадами одного з допитаних, активіста А. Фельдмана, з ним особисто

⁴⁵ Архів Еммануеля Діаманта, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://kby.kiev.ua/komitet/ru/history/art00065.html> (відвідано 08. 06. 2018).

спочатку розмовляв «чоловік у цивільному», який представився майором Овчаренком, а після нього і заступник начальника або начальник обласного управління КДБ: «Потім мене запитали: Яку акцію ви намітили на завтра?»

– Ніякої акції ми не намічали. Якщо вас цікавить, що я особисто збираюся робити завтра, то я можу сказати: я хочу піти до Бабиного Яру і покласти вінок у пам'ять євреїв, загиблих там у 1941 р.

– Чому ви відзначаєте пам'ять тільки євреїв? Адже там поховані радянські люди і інших національностей?

– Але тільки євреї гинули за те, що належали до певного народу. Це був геноцид. Замовчувати це – значить відбілювати фашистських убивць. Окрім того, коли ми приходимо на кладовище, то підходимо до могил своїх близьких. Хіба це означає неповагу до інших могил? Ми сумуємо про всі жертви нацистів, але не приховуємо, що найбільше наша душа болить через загиблих євреїв. Хіба це не природно?

– Ми не радимо вам іти завтра до Бабиного Яру. Покладання вінків з написами чужою мовою і взагалі ваша зухвала поведінка може викликати відповідну реакцію з боку неєврейського населення. Чи не боїтеся ви цього?

– Ні, не боїмося. Я знаю, що без вашої прямої вказівки цього не станеться. А вам зараз не вигідні ексцеси». ⁴⁶

Попри брутальний тиск, запланований захід було проведено. Працівники КДБ, стоячи віддалік, уважно спостерігали за діями єврейських активістів. Утім, явно побоюючись міжнародного розголосу, до якого сіоністи раз у раз вдавалися, влада не наважилася негайно прибрати покладені активістами до пам'ятного знаку вінки, вони простояли до вечора наступного дня.

Активісти-сіоністи продовжували робити свою справу, захищаючись і відбиваючись при цьому, як тільки можливо. Ось фрагмент листа-протесту в ЦК КПУ проти публікації в газеті «Правда України» статті, яка звинувачує колишнього професора Київського технологічного інституту легкої

⁴⁶ Алексеева Л. История инакомыслия в СССР: Новейший период / Л. Алексеева. – М.: РИЦ «Зацепя», 2001.

промисловості В. Барбоя (Рішення виїхати на історичну батьківщину стало фатальним для доктора хімічних наук, професора Київського державного технологічного інституту легкої промисловості Володимира Барбоя. Його зняли з роботи, позбавили вченого ступеня, створили нестерпні умови життя) і групу осіб єврейської національності в сіоністських настроях і хуліганських діях (мається на увазі, в Бабиному Яру).

Лист підписали 16 осіб: Юрій Сорока, Бася Сорока, Ліна Уманська, Натан Ременнік, Зіновій Меламед, Вілен Зевін, Гер Олександр, Зубрицький Із'яслав, Фельдман Олександр, Сімха Ременнік, Володимир Барбой, Раїса Ліокумовіч, Григорій Пипко, Володимир Етлін, Леонід Таборовський, Борис Барбой (додаток 19).

Вільнюський ансамбль «Мир зайнэн до» в Бабиному Яру. Листопад 1968 р.⁴⁷

Культура народу – це надбання поколінь, що не може існувати без досвіду минулого. Вона базується на колективному досвіді народу, людства, його знаннях, уміннях, традиціях. Людині властиво зберігати в пам'яті минуле і

⁴⁷ Архів Еммануеля Діаманта, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://kby.kiev.ua/komitet/ru/history/art00065.html> (відвідано 08. 06. 2018).

передавати наступним поколінням. Тут відбувається глибокий і безпосередній духовний контакт людини з історією.

Ситуація, що склалася в українській науці, та й в українському суспільстві в цілому, є наслідком того, що дотепер не сформовано полікультурного підходу до історичного минулого, немає розуміння відповідальності за пам'ять про минуле, хоч би яким важким воно не було. Не засуджено історично (та й юридично) не лише нацистські злочини, а й злочини сталінського режиму, а відтак фактично відсутня коректна модель історичної пам'яті про історію ХХ століття в цілому і про історію Другої світової війни зокрема.⁴⁸

Німецький історик Гвідо Кнопп написав, що Голокост був у німецькій історії, був у його власній історії, а ми відповідальні за свою історію. Але найважливіше, пише він, що ми не відповідальні за минуле, ми відповідальні за пам'ять про минуле. Сьогодні ця відповідальність потрібна й важлива для українського суспільства.⁴⁹

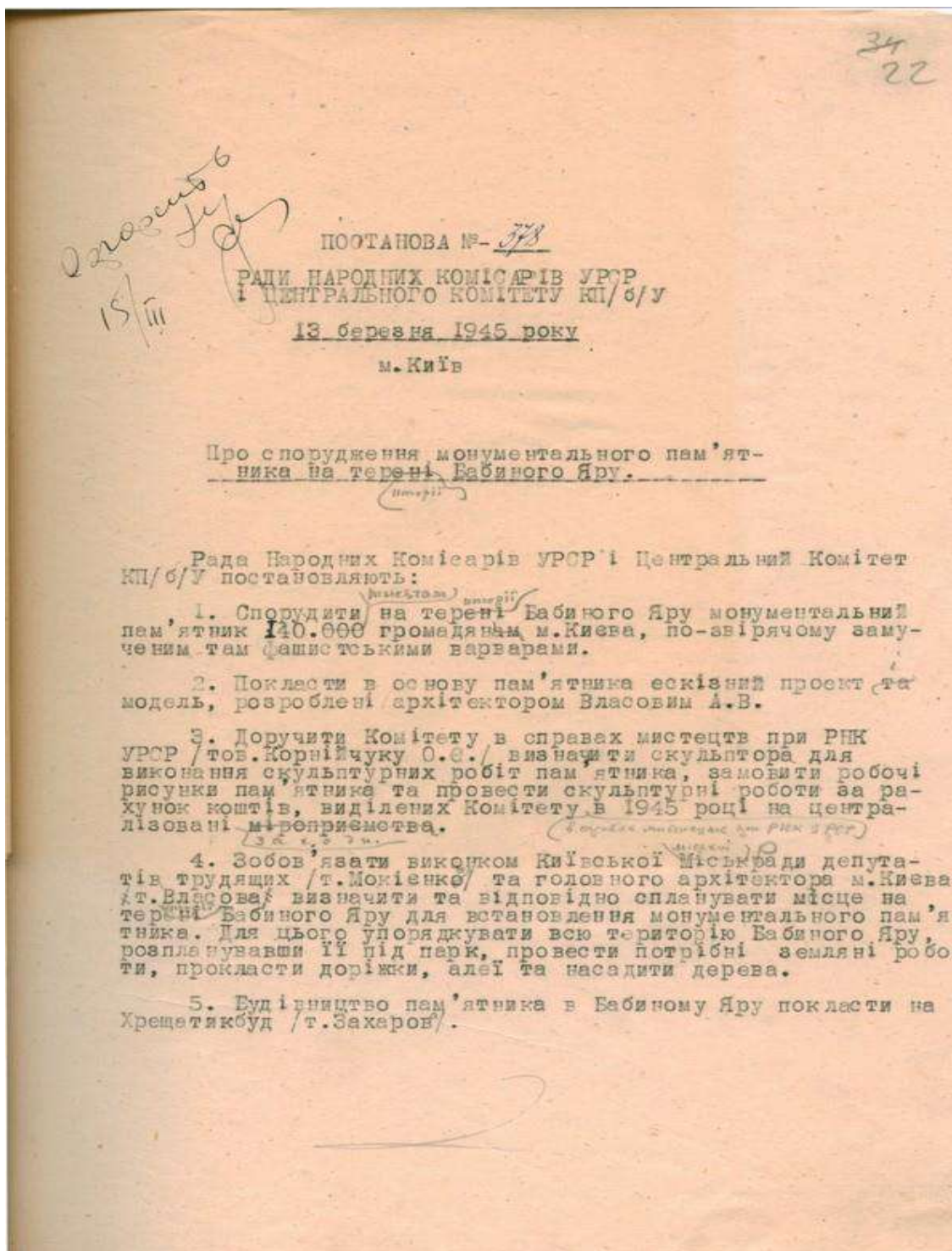
⁴⁸ Безансон А. Лихо століття: Про комунізм, нацизм та унікальність Голокосту / З фр. пер. Т. Марусик. – К.: Унів. вид-во ПульсарИ, 2007. – 136 с.; Вилегала А. Зазн. праця. – С. 22–24.

⁴⁹ Кнопп Г. Холокост. – Х., 2006. – 228 с.

Додатки

Додаток 1

Постанова Ради Народних Комісарів УРСР і Центрального Комітету КП/б/У № 378 "Про спорудження монументального пам'ятника на території Бабиного Яру". 13 березня 1945 р. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 2103, арк. 22-23

35
23

- 2 -

На першочергові витрати по будівництву монументального пам'ятника видати з республіканського бюджету Хрещатикбуду 200 тисяч карбованців.

6. Для визначення витрат по будівництву пам'ятників, що їх дозволено будувати Раднаркомом УРСР за 1945 році, зобов'язати Комітет в справах мистецтв при РНК УРСР /тов. Корнійчука О.Є./ та Управління в справах архітектури при РНК УРСР /тов. ОСТАПЕНКА/, разом з Наркомфінансів УРСР /тов. Сахновський/, протягом 10 днів подати на затвердження Раднаркому УРСР і Центрального Комітету КП/б/У орієнтовний кошторис по будівництву пам'ятників.

Голова Ради
Народних Комісарів УРСР

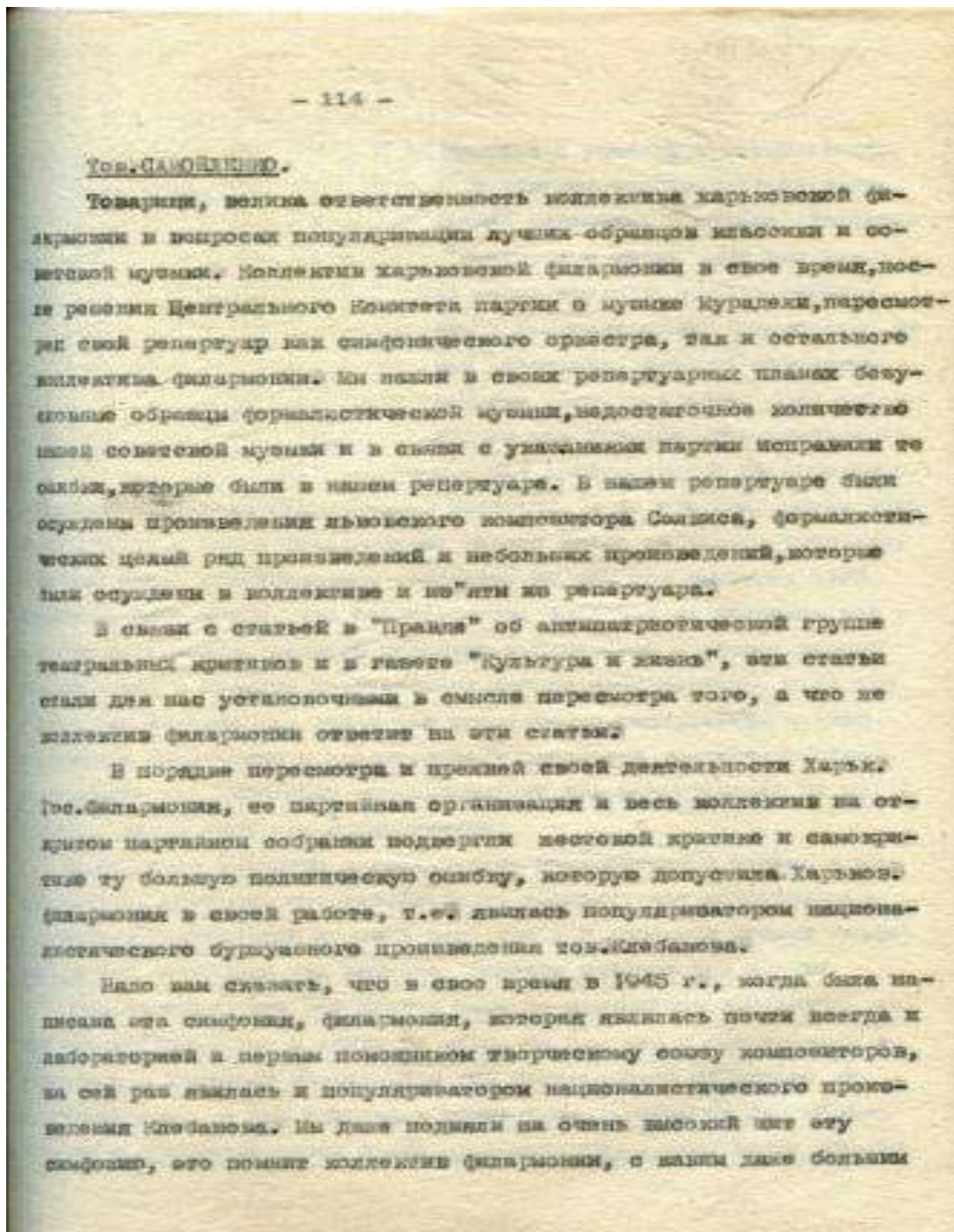
М. ХРУШОВ

Секретар Центрального
Комітету КП/б/У

Д. КОРОТЧЕНКО

НКР
1129
Тур.
14/12/45
Глу
одному

Стенограма виїзного засідання Спілки композиторів України у Харкові (1949), яка містить критику симфонії Д.Л. Клебанова "Памяти мучеников Бабьего Яра".
Маш. Ф. 661, оп. 1, од. зб. 81 а, арк. 114, 115, 154, 155

началом работали над ней, в этом принимала участие и тов. Томенева: и никто из руководства филармонии, и дирижер тов. Злобинский, никто не вникнул в идеологический дух данной симфонии. И только благодаря появившимся статьям в "Правде" и "Культуре и жизнь" для нас стало ясно, что филармония стала добычей этого вредного произведение.

В своем докладе, критикуя себя и художественное руководство филармонии, я дала анализ произведения Клебанова, который повторить здесь не буду, — это абсолютная аналогия того, что здесь было сказано в оценке данного произведения. Но мне хочется остановиться на таких моментах. На нашем собрании у нас присутствовал тов. Клебанов. После моего доклада тов. Клебанов выступил, я бы сказала, может быть более удачно и более самокритично нежели вчера на данном собрании, и считаю более ответственным собрании. Но чем это вызвано, тов. Клебанов. Дело в том, что тов. Клебанов, выступая на собрании коллектива филармонии, зачитал рецензию т. Томеневой и личное письмо тов. Домженко в порядке реабилитации своего произведения, т. е. это у него так звучало для нас и уже последующие выступления членов коллектива филармонии и представителя районного комитета партии подчеркнули тов. Клебанову неправильность его реагирования на эту критику, какую дали его произведению.

И, например, удивлена в выступлении тов. Клебанова одному принципиальному моменту, что тов. Клебанов говорит, что действительно моя националистическая линия в том, что я в конечном финале симфонии, в 4-й части дал тип ритуала, мелодии судного дня и т. д.

Мне кажется, что это второй момент, тов. Клебанов. Основное, за что тов. Клебанов был в обиде на меня, за то, что я его сказала в докладе, — я повторю снова. Если это произведение объявлено не прогрессивным, то его вираграф к этому произведению он безусловно говорит о прогрессивности этого произведения, а идея этого произ-

Советского Союза, лично против нас с вами здесь сидящих.

Отсюда политическая активность борьбы с космополитизмом, с космополитическими ошибками в области искусства и в частности в области музыки. Партийная и советская общественность оказывает огромную помощь в разгроме космополитов в области искусства.

Это свидетельствует лишний раз и наше сегодняшнее заседание, свидетельствует об этой огромной помощи со стороны общественности. Приезд наших товарищей из столицы - Москвы и Киева. Это свидетельствует о том, что судьба искусства, судьба отдельных работников искусства не чужда народу. Однако, находятся группы людей, которые хотят свернуть народный фронт против борьбы с космополитизмом с правильного пути, находятся люди, которые стремятся противопоставить себя народному походу против космополитизма, стремятся, разоблачив ошибки, сгладить острые углы этого принципиального политического вопроса, стремятся взять под сапату пораженных чумой космополитизма, стремятся этим оказать мелкую услугу людям, которые имеют ошибки и систему космополитических ошибок.

Из выступлений вам было видно, что эти люди существуют и эти люди стремятся свести собрание с принципиальных партийных вопросов, свести с принципиальной политической линии и направления, которое предлагается собранию.

К таким людям прежде всего надо отнести человека, который обязан воспитанием нашему народу, тем, что ему народ доверил самое святое и дорогое - идеологию, - я имею в виду Клебанова. Клебанов не признавал ошибки по партийному, по честному. Он не раскрыл сущность, природу, взаимосвязь, причинность своих ошибок, умалчал о них и, прямо скажем, струсил, - поступил нечестно по отношению к народу, по отношению к людям здесь сидящим.

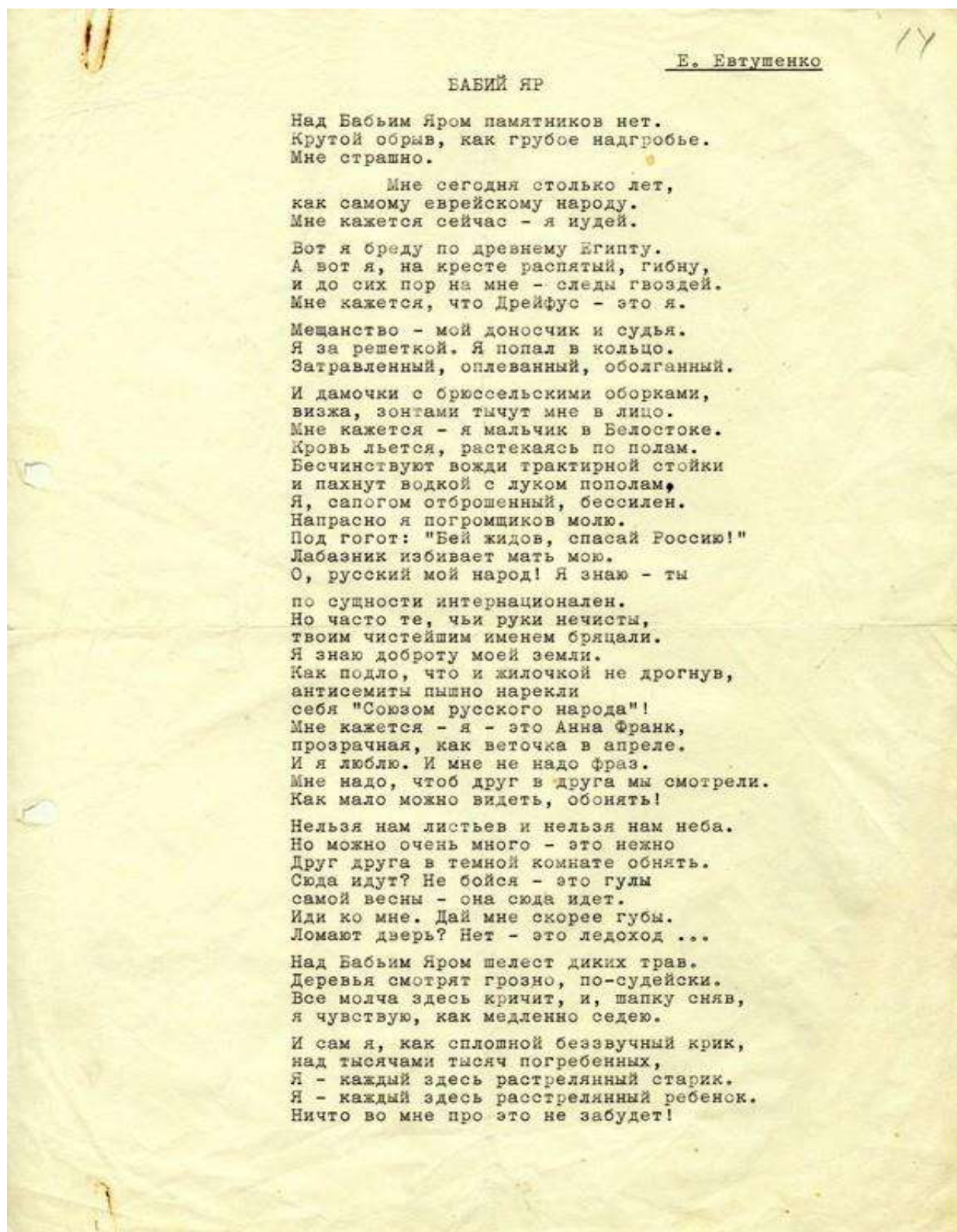
Постольку, поскольку здесь нарисовалась тенденция замазывать эти ошибки, мне хотелось бы проследить некоторые ошибки и внести их в какую то систему. Вы знаете, что Клебанов большая величина в музыкальной общественности нашего города. Вы знаете, что Клебанов является композитором, является руководителем союза композиторов Харьковского отделения и Клебанов является преподавателем, т.е. народ ему доверил все отрасли музыкального воспитания, все каналы и скавал Клебанову - проведи эту партийную линию. Как же поступил Клебанов, - воспеваем его ошибки.

Здесь некоторые пытались доказать, что 1-я симфония, посвященная Бабушкину яру, является случайной националистической ошибкой. Мне кажется, что в мире неопричиненного ничего нет и эта ошибка не является случайной. Если прослушать его 1-й и 2-й квартеты, то вы увидите явно формалистические принципы, формалистический язык. Вы вероятно сами понимаете, что формализм является составной частью, одной из центральнейших сторон космополитизма.

Вчера говорили и мне кажется очень правильно о "Развилась крутые бережечки" /я перевожу на русский язык, так что прощу меня простить/. Можно легко согласиться, что здесь влияние Ровелла, т.е. его усмотреть очень нетрудно, - вероятно есть и еще ошибки. Мне кажется, что в 4-й части слыты есть мотивы Мейерберовской музыки. Во всяком случае дух Мейербера в четвертой части присутствует. Можно не поверить утверждениям, которые я делаю, и призову самого Клебанова, который вам подтвердит, что ошибки у него были неслучайные, что у него есть система космополитических ошибок.

Не так давно, приблизительно год, вот что говорилось на

Євтушенко Є. „Бабин Яр”. Вірш. Маш. копія з „Литературной газеты” від 19 вересня 1961 р. Копія.ЦДАМЛМ України, ф. 1186, оп. 2. од. зб. 380, арк. 14, 15

- 2 -

"Интернационал" пусть прогремит,
когда навеки похоронен будет
последний на земле антисемит.
Еврейской крови нет в крови моей.
Но ненавистен злобой захоружлой
я всем антисемитам, как еврей.
И потому - я настоящий русский!

"Литературная газета", 19.9. 1961 г.

Дзюба І. „Выступление в Бабьем Яру 29 сентября 1966 года (25-летие расстрела в Бабьем Яре)”. Маш. з правками, 29 вересня 1966 р. Копія. ЦДАМЛМ України, ф. 186, оп. 2, од. зб. 407, арк. 1-3

Іван Дзюба

Выступление в Бабьем Яру 29 Сентября 1966 года /25-летие расстрела в Бабьем Яре./

Есть события, есть трагедии, перед безмерностью которых слово бессильно и про которые больше скажет молчание-великое молчание тысяч людей. Может, и нам следовало бы тут обойтись без слов и молча думать об одном. Однако, молчащем много говорит только там, где все, что можно сказать, уже сказано. Если же сказано далеко не все, если еще ничего не сказано-тогда молчание становится лжи и несвободы. Поэтому мы говорим и должны говорить, где можно и где нельзя, используя каждую возможность, какие случаются так редко.

И я хочу сказать несколько слов-тысячную долю того, что я сегодня думаю и о чем мне хотелось бы тут сказать. Я хочу обратиться к вам, как к людям-к своим братьям по человечеству. Я хочу обратиться к вам, еврейя, как украинец-как член украинской нации, к которой я с гордостью принадлежу.

Бабья Яр- это трагедия всего человечества, но она произошла на украинской земле. И поэтому украинец не имеет права забыть о ней, так же, как и еврей Бабья Яр-это наша общая трагедия, трагедия прежде всего еврейского и украинского народов.

Эту трагедию принес нашим народам фашизм.

Однако, не следует забывать, что фашизм начинается не с Бабьего Яра и им не исчерпывается. Фашизм начинается с неуважения к человеку, а кончается уничтожением человека, уничтожением народов- но не обязательно только таким уничтожением, как в Бабьем Яре.

Представьте себе на минуту, что Гитлер победил бы, немецкий фашизм победил. Можно не сомневаться, что они сотворили бы блестящее и "процветающее" общество, которое достигло бы высокого хозяйственного и технического развития, знало бы все научные и иные достижения, какие знаем и мы. И, вероятно, бессловесные рабы фашизма впоследствии освоили бы космос и летали на другие планеты представлять человечество и земную цивилизацию. И этот режим все бы сделал для того, чтобы утвердить свою "правду", чтобы люди забыли, какой ценой куплен такой "прогресс", чтобы история оправдала или забыла страшные злодеяния, чтобы нечеловеческое общество казалось людям нормальным и даже лучшим в мире. И уже не на руинах Бастилии, а на откверненных, утрамбованных толстым слоем песка и забвения, местах народных трагедий стояла бы официальная надпись: "Тут танцуют".

Поэтому мы должны оценивать то или иное общество не по его внешним техническим достижениям, а по тому, какое место занимает и что значит в нем человек, как цениться в нем человеческое достоинство и человеческая совесть.

Сегодня в Бабьем Яре мы вспоминаем не только тех, кто тут погиб. Мы вспоминаем миллионы советских воинов-наших отцов-которые отдали свою жизнь в борьбе с фашизмом. Мы вспоминаем про жертвы и усилия миллионов советских людей всех национальностей, которые самоотверженно работали для победы над фашизмом. Мы обязаны ежедневно думать о том, чтобы быть достойными их памяти. быть достойными того долга, память о бесчисленных жертвах, надежд, чаяний.

Достойны ли мы их памяти? Возможно, что нет, если и теперь среди нас имеют место различные формы человеконенавистничества и в том числе та, которую мы называем антисемитизмом-явление "интернациональное", он существовал и существует во всех обществах. К сожалению, и наше общество не свободны от него. В этом возможно, не было бы ничего удивительного-ведь антисемитизм-плод и спутник векового бескультурья и рабства, первое и неминуемое порождение политического деспотизма. И он- в масштабах обществ- нелегко и нескоро. Но удивительно другое: то, что в течение долговременных десятилетий против него, по сути, не велось борьбы, более того, -он время от времени искусственно поощряется. Похоже, что забываются высказывания Ленина про борьбу с антисемитизмом, как забываются ленинские указания про национальное развитие Украины.

А в времена Сталина были открыты, очевидные попытки сыграть на взаимных ненавистях части украинцев и части евреев, попытки под видом еврейского буржуазного национализма, сионизма и пр.-заставить еврейскую национальную культуру. Эти хитро задуманные кампании принесли вред обоим народам

и не содействовали их дружбе, они только добавили одно неприятное воспоминание в трудную историю обоих народов и в сложную историю их отношений.

К этим воспоминаниям мы должны обратиться для того, чтобы старе раны, а чтобы до конца излечить их.

Как украинцу, мне стыдно, что и среди моей национальности—как и среди иных наций— есть антисемитизм, есть те позорные, недостойные человечности явления, которые называются антисемитизмом.

Мы украинцы, обязаны в своей борьбе с проявлениями антисемитизма или неуважения к евреям, непониманием еврейской проблемы.

Вы евреи, должны в своем *существовании* бороться с теми, которые не уважают украинского человека, украинскую культуру, украинский язык, кто несправедливо видит в каждом украинце скрытого антисемита.

Мы должны изжить всякое человеконенавистничество, преодолеть всякие непонимание и всей своей жизнью завоевать настоящее братство.

Казалось бы, *идея* кому, как не нам понимать друг друга и кому как не нам подать человечеству пример братского ? История наших народов настолько сблизила в своем трагизме, что в библейских мотивах своего "Моисей" Иван Франко отобразил путь украинского народа в *истории* еврейской легенды, а Леся Украинка одно из сильнейших своих поэм про трагедию Украины начала словами: "И ты когда-то боролась, как Израиль"...

Великие символы обоих народов завещали нам взаимопонимание и дружбу. С украинской землей связана жизнь трех выдающихся еврейских писателей—Шолом-Алейхема, Ицхока Переца и Менделе Мойхер-Сфорима. Они любили эту землю и учили творить на ней добро. Восточный еврейский публицист Владимир Каботинский выступал на стороне украинского народа в его борьбе против русского царизма и призывал еврейскую интеллигенцию поддерживать украинскую национально-освободительное движение и украинскую культуру.

Одним из последних общественных актов Тараса Шевченко было известное выступление против дофобской политики царского правительства. Леся Украинка, Иван Франко, Борис Гринченко, Степан Васильченко *и* другие выдающиеся украинские писатели хорошо знали и высоко ценили величие еврейской истории и еврейского духа, с сочувствием писали про страдания еврейской бедноты.

В прошлом у нас не только слепая вражда и досадные недоразумения, хотя их было много. В прошлом— и образцы мужественной солидарности и взаимопомощи в борьбе за общие идеалы свободы и справедливости, за лучшую долю своих наций.

Эту традицию мы, настоящее поколение, и обязаны продолжать, противопоставляя ей привычную традицию недоверия и недоумения.

К сожалению, есть ряд факторов, которые не содействуют укоренению и расширению этой благородной традиции солидарности.

Среди них—отсутствие настоящей гласности в национальных делах в результате чего около наиболее важных вопросов образуется "зона молчания". Добрым примером для нас могла бы стать постановка этого вопроса в братской социалистической Польше. Известно, какими сложными были отношения поляков и евреев в прошлом. Теперь же не осталось и следа прошлого недоброязвучия. В чем "секрет" такого успеха? Во-первых, поляков и евреев сдружила общая беда в жаркой во второй мировой войне. Но беда и у нас была общей. Во-вторых—и этого у нас, к сожалению, нет,—в социалистической Польше международные отношения—предмет научного социологического изучения и публичного гражданского обсуждения, объект постоянного внимания и интереса прессы, литературы,— а это все и создает атмосферу доброго и успешного национального и международного воспитания.

О таком-де "своём", и не только на словах—воспитание должно заботиться и мы, не жалея сил. Мы не можем оставлять без внимания факты антисемитизма, шовинизма, неуважения к любой национальности,хамского отношения к любой национальной культуре и национальному языку. Хамства у нас много, и у многих оно начинается с отказа от самого себя, от своей национальности, культуры, истории, языка, хотя такой отказ не всегда бывает добровольным и не всегда человек в нем повинен.

Дуть в настоящее, а не фальшивому братству—не в отказе от себя, а в самознании. Не отрезаться от себя и приспособляться к другим, а быть собой и уважать других. Еврей имеет право быть евреем, украинцами имеют право быть украинцами в полном и глубоком, а не только в формальном значении этих слов. Пусть еврей знает еврейскую историю, еврейскую культуру, язык и гордится ими. Пусть он знает историю и культуру других народов, умеет ценить себя и других.

Как свои братьев. Достигнуть этого нелегко, но лучше стремиться к этому, чем равнодушно махнуть рукой и плыть по течению ассимиляторства и приспособленчества, добра от которых не будет, а будет лишь хамство, и скрытое человеконенавистничество.

А мы должны всей своей жизнью запретить цивилизованное человеконенавистничество и обидное хамство. Нет ничего более важного для нас сейчас, а иначе все общественные идеалы утрачивают свой смысл.

Это наша обязанность перед миллионами жертв деспотизма, это наша обязанность перед лучшими людьми украинского и еврейского народов, которые призывали к взаимопониманию и дружбе, это наша обязанность перед украинской землей, на которой нам жить вместе, это наша обязанность перед человечеством!

Інформаційне повідомлення заступника голови КДБ при РМ УРСР Шульженка Б.С. на адресу керівництва ЦК КПУ про проведення мітингу в районі Бабиного Яру з нагоди 25-ї річниці масового розстрілу німецькими окупантами населення м. Київ.

Документ Галузевого державного архіву Служби безпеки України ГДА СБУ — Ф. 16. — Спр. 949

44
40

гЛЗ

УРСР
КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

УССР
КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

20-го сентября 1966 г. № 546/ш г. Киев.

*Доложено
Б.С. Шульженко
20.10*

Незаявлено
~~Секретно~~

Экз. № 1

24/2-2645 27.06.13

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОМУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ
У К Р А И Н Ы

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ

29 сентября сего года в 17.00 по случаю 25-й годовщины массового расстрела немецкими оккупантами советских граждан в городе Киеве в районе бывшего Бабьего яра собрался митинг, на котором присутствовало около 500 человек граждан еврейской национальности, в том числе значительное количество молодежи.

Собравшиеся до 17.30 ожидали приезда официальных представителей городских властей, но не дождавшись никого, начали инициативные выступления.

Выступавшие и присутствовавшие, наряду с призывом почтить память погибших, выражали недовольство по случаю неприбытия на митинг официальных представителей властей, не принятием мер к сооружению памятника и наличием

Особый сектор ЦК КП Украины
ТАТЬЯНА ЧАСТУНА
Вх. № 3362/16 2-арк.
20 1X 1966р.
ВИДЯГАЄ ПОВЕРЛИВНО

45
41
2.

якобы имеющим место антисемитизма в стране, выражающемся в неравноправном положении евреев по отношению к другим нациям, отсутствием еврейских школ, театров, печатных органов и т.п.

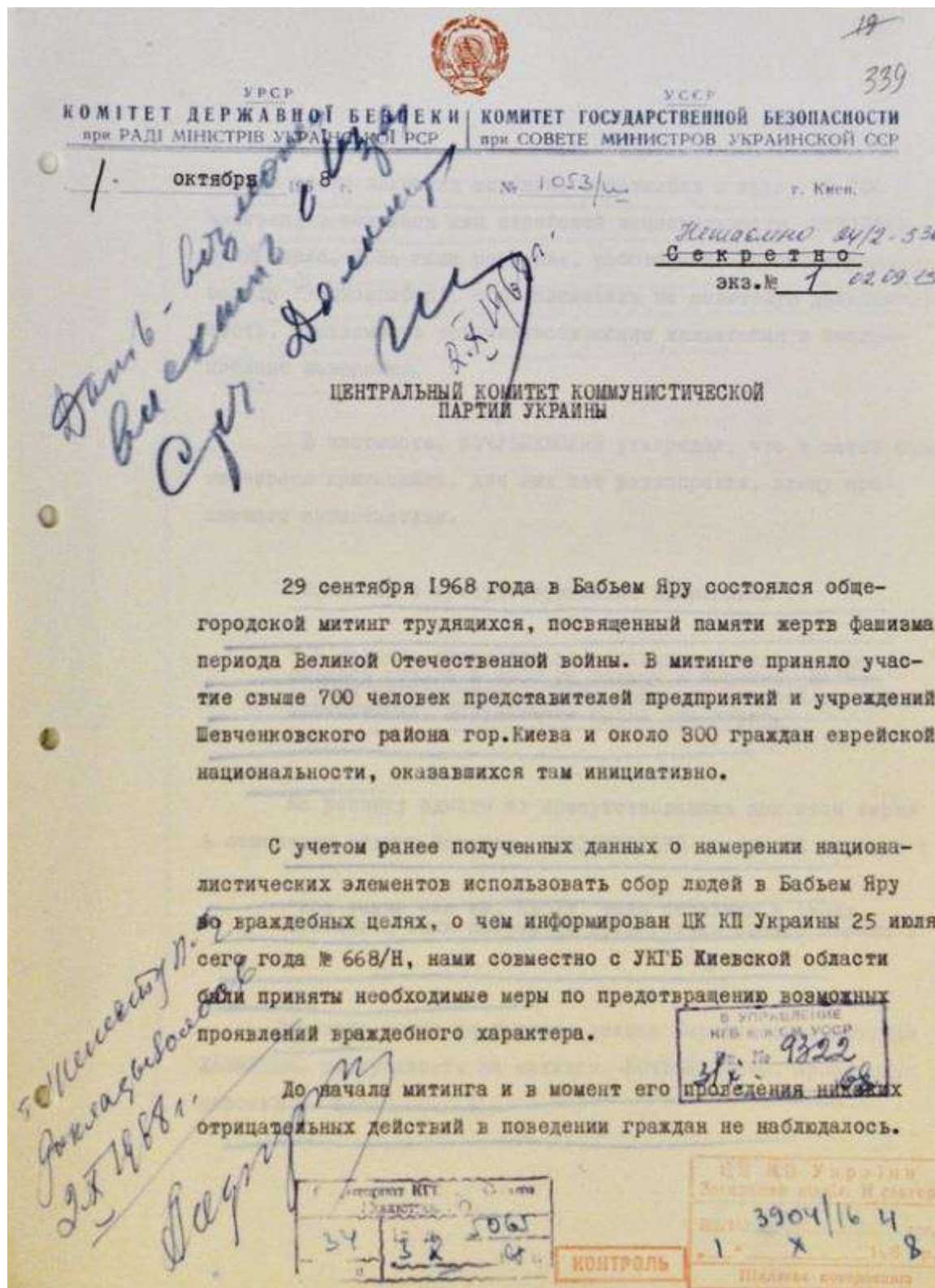
К концу митинга прибыли и приняли участие в выступлениях Некрасов, Дзюба и Антоненко-Давидович, которые акцентировали внимание присутствующих на необходимости ведения борьбы с антисемитизмом и объединения усилий украинского и еврейского народов, за сохранение своей национальной культуры, что было одобрительно встречено участниками митинга. Особенно бурно, с националистических позиций, проявила себя еврейская молодежь.

Изложенные выше события были засняты двумя кино-съемочными группами, одна из которых при невыясненных обстоятельствах прибыла на специальной автомашине, принадлежащей Московской киностудии, а вторая - из Киевской студии хроникальных фильмов в составе операторов Нахмановича Рафаила Антоновича и Тимлина Эдуарда Леонидовича. Указанные съемки сопровождались записями выступлений на магнитофон.

Нами принимаются меры к выявлению организаторов митинга.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ПО БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ
СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР
В. НИКИТЧЕНКО/

Повідомлення заступника Голови КДБ при РМ УРСР Шульженка Б.С. на адресу ЦК КПУ щодо вжиття заходів із запобігання можливих проявів ворожого характеру під час загальноміського мітингу у Бабиному Яру. Документ Галузевого державного архіву Служби безпеки України ГДА СБУ – ф. 16. – Спр. 968

340

2.

Однако после закрытия митинга, оставшийся в кругу 80-100 человек, в основном лиц еврейской национальности, КОЧУБИЕВСКИЙ Борис, 1936 года рождения, работавший старшим инженером завода "Радиоприбор", стал клеветать на советскую действительность, высказывать националистические измышления и эмиграционные намерения.

В частности, КОЧУБИЕВСКИЙ утверждал, что в нашей стране евреев притесняют, для них нет равноправия, всюду процветает антисемитизм.

Обращаясь к присутствующим, он выкрикивал :

" Я являюсь сионистом по убеждению и поэтому добиваюсь выезда к себе на родину в Израиль, но мне в этом препятствуют. Такие действия властей я считаю незаконными, нарушающими права человека".

На реплику одного из присутствовавших при этом еврея в отношении родины Израиля, КОЧУБИЕВСКИЙ со злобой ответил :

"Вот такие как вы, евреи, тоже стреляли в своих братьев и были такими же предателями своего народа".

Встретив тогда же бывшего узника Сырецкого концлагеря ДАВЫДОВА, выступавшего на митинге, КОЧУБИЕВСКИЙ, иронизируя спросил :

24
341

" По чьей диктовке было написано твое выступление ? От имени кого ты выступал ? Почему ты ни разу не упомянул о тех евреях, которые здесь были расстреляны ? Кто ты есть в действительности я не знаю, но ты не еврей, ты продажный человек ! "

Аналогичные высказывания допускал работник Центрального стадиона НЕМИРОВСКИЙ Марк, 1925 года рождения. Он громогласно заявлял о бесправном положении евреев в Советском Союзе, своём стремлении выехать в Израиль и призывал к этому других евреев.

" Я должен жить в Израиле, - говорил он, - в СССР приезжать лишь в качестве туриста-наблюдателя... "

Возмущаясь тем, что на митинге присутствовали милиция и дружинники, он продолжал, что "теперь, когда дипломатические отношения с Израилем разорваны, то власти устраивают митинг для показухи".

Помимо открытых враждебных высказываний КОЧУБИЕВСКИЙ и НЕМИРОВСКИЙ призывали присутствовавших там граждан собраться в Бабьем Яру в 12 часов 1 октября сего года /канун еврейского религиозного праздника "судный день" / и отметить эту дату по своему.

Отмечались отдельные отрицательные высказывания и со стороны бывшего директора магазина "Академкнига" ХИРМАНА, работника 6-й обувной фабрики КУШИРА и других.

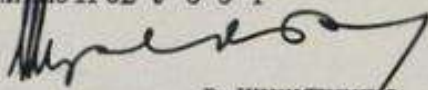
22

342

4.

В отношении антисоветских националистических высказываний Кочубиевского и Немировского ведется документация, а также принимаются меры по предотвращению возможных враждебных проявлений с их стороны в Бабьем Яру 1 октября сего года.

200
ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ У С С Р

В. НИКИТЧЕНКО

Спецповідомлення Голови КДБ при РМ УРСР Нікітченка В.Ф. до ЦК КПУ про наміри єврейської громадськості провести мітинг пам'яті восени 1968 р. у районі Бабиного Яру в місті Києві . Документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України

213
224

ве-3 УРСР
КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

УСССР
КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

21 ИЮЛЯ 1968 г. № 608/н г. Киев.

Детальніше 242-3346
Секретно
30.08.17
Экз. № 1

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ УКРАИНЫ

СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ

В УПРАВЛЕНИЕ
№ 6748
30/7

В КГБ при СМ УССР поступили данные о том, что еврейские националисты намереваются организовать осенью 1968 года в гор. Киеве, в районе Бабьего Яра, митинг, на который ими предполагается привлечь значительное количество лиц еврейской национальности.

Пропагандируя идею о необходимости митинга, врач-эпидемиолог Киево-Святошинской райсанэпидстанции РОЙТМАН Яков Моисеевич, 1910 года рождения, беспартийный, в частной беседе заявил:

"... через 2-3 года изменится положение и в нашей стране. У нас будут свои ДУБЧЕКИ. Инициатором этого движения будет молодежь.

В сентябре 1966 года в Бабьем Яру собрались евреи, и они показали, что мы, евреи, являемся силой, с которой нужно считаться. О митинге в Бабьем Яру узнал весь мир.

Секретариат КГБ при С. М. УССР
Министров УССР

34 29.08.68

Ц.М.К.П. Украины
Знаменский 2. II сектор

2709/16 2

25 VII 1968

КОНТРОЛЬ

244
225
2.

Однако, осенью 1968 года в Бабьем Яру соберется еще больше людей. Уже сейчас проводится работа в этом направлении. Вся еврейская молодежь "ГПИ-5", где работает наш сын, придет в Бабий Яр".

По этому же поводу СПЕКТОР Дмитрий Александрович, 1926 года рождения, еврей, начальник автоколонны автохозяйства № 2239, высказался следующим образом:

"... Осенью 1968 года в Бабьем Яру соберется столько евреев, что будет страшно. Участники митинга будут требовать политических свобод для евреев".

С учетом изложенного Комитетом госбезопасности республики проводятся мероприятия по проверке полученных данных и предотвращению намерений еврейских националистов организовать массовое антиобщественное выступление.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В.И.Киченко /НИКИТЧЕНКО/

Додаток 8

Документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України
Інформаційне повідомлення голови КДБ при РМ УРСР Федорчука В.В. на
адресу керівництва ЦК КПУ про наміри єврейських націоналістів провести
антигромадську акцію в Бабиного Яру з текстом пісні «Горить» у додатку.

УРСРУССР

КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИКОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСРпри СОВЕТЕ МІНІСТРОВ УКРАЇНСЬКОЇ ССР

15. септєбря 1970 г. № 564/4 г. Киев.

Немає
~~секретно~~
екз. № 1
24/2-3378 30.08.13

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ КОМУНІСТИЧЕСКОЇ
ПАРТІЇ УКРАЇНИ

СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ

Комитетом госбезопасности республики получены данные о том, что еврейские националистические элементы намереваются организовать в г.Киеве в районе Бабьего Яра 29 сентября 1970 года антиобщественную акцию.

В прошлом году в этот день они возложили у памятного камня на месте захоронения жертв фашизма сионистскую звезду из живых цветов, зажгли свечи и распространяли листовки.

По их замыслу в нынешнем году эта акция должна носить лояльный характер и не выходить за рамки законности.

По данному вопросу проверяемый нами ДИАМАНТ Г.М., старший научный сотрудник обсерватории АН УССР, в узком кругу заявил :

Секретариат КДБ при Совете Министров УССР	
ЗУ	Док. № 7431
МАСКЕ	18. IX 1970

УПРАВЛЕНИЕ КДБ при СМ УССР	
Вх. № 10092	1819-105

КДБ України	
Загальний відділ № 6	
Вх. № 7810/16 6	16 IX 1970
Підлягає поверненню	

216

2.

"... Чтобы отметить этот день нужна идея, которая отражала бы три условия: лояльность, легковыполнимость и безличность /массовое выступление без явного повода властям обвинить одного человека или группу людей/".

Организаторы подготавливаемого выступления создали и раздадут для разучивания специально написанный ими текст песни, который намечают исполнить в Бабьем Яру. В основу текста положена еврейская народная песня "Горит", созданная узниками Варшавского гетто.

Высказываются намерения возложить к памятному камню венок из живых цветов с надписью на еврейском языке.

Однако, как показывают оперативные материалы, единого мнения у еврейских националистов об организации публичного выступления нет. Тот же ДИАМАНТ в другой беседе говорил :

"... Возможно, исполнение этого гимна 29 сентября у Бабьего Яра не состоится, т.к. по имеющимся у меня сведениям этот день собираются отметить международные сионистские круги, в связи с чем властями могут быть предприняты соответствующие нежелательные для нас меры".

В связи с этим представляется целесообразным для срыва замыслов еврейских националистов 29 сентября в Бабьем Яру провести мероприятия с участием представителей общественности.

3. 218

Комитетом госбезопасности принимаются меры по проверке полученных данных, предупреждению и недопущению антиобщественных проявлений со стороны националистических элементов.

Тексты песни "Горит" и переработанный вариант этой песни, полученный оперативным путем, прилагаются.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ С С Р

В. Федорчук
В. ФЕДОРЧУК

218

" Г о р и т "

/ Еврейская народная песня /

Горит! Братья, горит !
 Помощь находится в Вас самих;
 Если город вам дорог,
 Берите секиры, тушите огонь
 Тушите своей собственной кровью !
 Покажите, что Вы это можете !
 Не стойте, братья, посмотрите
 На себя со сложенными руками !
 Не стойте, братья, тушите этот
 огонь !

Наш город горит.

Из книги "Восстание Варшавского гетто"
 автора Б.Марка, изданной в 1947 году в Москве, изда-
 тельством "Правда" на еврейском языке.

сочин. Варна: Оалпрд,-
 (Саврий)

ЦК КН УКРАЇНИ
 Закарпатський відділ, II сектор.
 Додаток до вх. № 3810/16
 16 IX 1979 р.

Додаток 9

Документ Галузевого державного архіву Служби безпеки України
 Інформаційне повідомлення заступника голови КДБ при РМ УРСР Шульженка
 Б.С. на адресу керівництва ЦК КПУ про направлення по поштовому каналу на
 адресу осіб єврейської національності в м. Київ 175 листів з вкладанням вірша
 Є. Євтушенка «Бабин Яр» з одним примірником вкладки у додатку. ГДА СБУ
 — Ф. 16. — Спр. 976

168
2114

УРСР
КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

УССР
КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

29 сент^{ября} 1969 г. № 642/ш

г. Киев.
Исполнено
4/13-33786/10/С.В.
Секретно
Экз. № 1

*Доделано
А. Мисеву
30/12 69 г.*

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ УКРАИНЫ

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ

28 сентября 1969 года из Киева по почтовому каналу в адрес лиц еврейской национальности, проживающих в г. Киеве, направлено 175 документов с вложением, начинающимся словами "Помни! Ровно 28 лет назад были зверски умерщвлены тысячи твоих братьев и сестер".

Далее в качестве эпиграфа взяты слова Ю. ФУЧИКА: "Люди! Будьте бдительны!", а затем в сокращенном виде изложено стихотворение Е. ЕВТУШЕНКО "Бабий Яр".

Вложение изготовлено типографским способом, один экземпляр которого прилагается.

Приняты меры к розыску автора и распространителя указанного документа.

ПРИЛОЖЕНИЕ: по тексту на I листе.

В УПРАВЛЕНИИ
КДБ при СМ УССР
№ 10542
1-к-69.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В. НИКИТЧЕНКО
/В. НИКИТЧЕНКО/

КОНТРОЛЬ

ЦК КП Украины
Заведующий отд. II сектор
В. № 3950/16 / 4 лист
29 IX 1969 г.

34 3913
1-к-69

ПОМНИ!

245

РОВНО 28 ЛЕТ НАЗАД
 БЫЛИ ЗВЕРСКИ УМЕРЩВЛЕННЫ
 ТЫСЯЧИ ТВОИХ БРАТЬЕВ И СЕСТЕР

ЛЮДИ! БУДЬТЕ БДИТЕЛЬНЫ!

Ю. ФУЧИК

Над Бабьим Яром памятника нет.
 Крутой обрыв, как грубое надгробье.
 Мне страшно...
 Мне сегодня столько лет,
 Как самому еврейскому народу.

Мне кажется, сейчас я иудей,
 Вот я бреду по древнему Египту,
 И вот я на кресте распятый гибну
 И до сих пор на мне следы гвоздей.

Мне кажется, что Дрейфус — это я.
 Мещанство — мой доносчик и судья.
 Я за решеткой. Я попал в кольцо.
 Затравленный, оплеванный, оболганный,
 И дамочки с брюссельскими оборками,
 Визжа, зонтами тычут мне в лицо.

Мне кажется, я мальчик в Белостоке.
 Кровь льется, растекаясь по полям.
 Бесчинствуют вожди трактирной стойки
 И пахнут водкой с луком пополам.

И сапогом отброшенный, бессилен,
 Напрасно я погромщиков молю.
 Под гогот «Бей жидов, спасай Россию»
 Лабазник избивает мать мою.

Над Бабьим Яром шелест диких трав:
 Деревья смотрят грозно, по-судейски.
 Все молча здесь кричит, и шапку сняв,
 Я чувствую, как медленно седею.

И сам я, как сплошной беззвучный крик,
 Над тысячами тысяч погребенных.
 Я — каждый здесь расстрелянный старик,
 Я — каждый здесь расстрелянный ребенок.

Ничто во мне иро это не забудет.
 «Интернационал» пусть прогремит,
 Когда навеки похороном будет,
 Последний на земле антисемит.

Додаток 10

Документ Галузевого державного архіву Служби безпеки України
Інформаційне повідомлення голови КДБ при РМ УРСР В. Нікітченка на адресу
керівництва ЦК КПУ про намір єврейських націоналістів провести мітинг в
Бабиного Яру. ГДА СБУ — Ф. 16. — Спр. 976

150
125

УРСРУССР

КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР**КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

9 . сентября 196⁹ г. № 596/м г. Киев.

Детасімо
24/2-3366 в/а. 09.13

Секретно
экз. № 1

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ КОМУНІСТИЧЕСКОЇ
ПАРТІЇ УКРАЇНИ**

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ

Комитетом госбезопасности республики получены оперативные данные о том, что на 29 сентября 1969 года еврейские националистические элементы города Киева намереваются устроить митинг в Бабьем Яру и придать ему сионистский характер.

Принимаются меры по предотвращению и пресечению нежелательных эксцессов.

**ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ У С С Р**

В. НИКИТЧЕНКО

Детасімо
В. Массея М. А.
Детасімо
12.14.69

9880
19/9. 69.

Секретариат КГБ при Совете Министров УССР	КОНТРОЛЬ
34	ЦК КП України
д. № 3686	Загальний відділ. II сектор
15. IX 1969	Вх. № 3632/16 1
	№ 9- IX 1969 р.
	Підлягає поверненню

124. 214-1967. 1.

Додаток 11

О. Ботвин, Докладная записка «О случае проведения неорганизованного митинга на месте расстрела немецко-фашистскими оккупантами советских людей в Бабьем Яру», ЦДГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 6160, арк. 148-151.

20

Центральному Комітету Комуністичної партії
України

Як стало відомо Київському міському КП України, деяка частина націоналістично настроєних громадян єврейської національності має намір провести 29 вересня цього року в Бабиному Яру зборище, біля пам'ятного каменю викласти з квітів шестикутну зірку і т.п.

В зв'язку з цим вноситься пропозиція 29 вересня 1969р. о 14 годині провести в Бабиному Яру, за прикладом минулого року, мітинг представників трудящих Києва, присвячений пам'яті радянських воїнів і громадян, які загинули від рук фашистів в період тимчасової окупації міста.

Пропонується, щоб мітинг відкрив секретар міському партії, а також виступили 2-3 учасники Великої Вітчизняної війни /єврейської національності/, письменник, секретар міському комсомолу.

Шевченківському райкому КП України доручено провести підготовчу роботу по проведенню контрпропагандистської діяльності під час мітингу.

Контакт з відповідними адміністративними органами щодо проведення мітингу встановлено.

Просимо розглянути наші пропозиції.

Секретар Київського
міському КП України

О.Ботвин

кв-2

16 вересня 1969 р.

В-50-248

Ботвин

Ц.М.К.У. України	
Заряду з істор. Н.С.	
КОНТРОЛЬ	3724/86
16	1x 1969 р.
Класифікаційне позначення	

Документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України Інформаційне повідомлення голови КДБ при РМ УРСР Никітченка В.Ф. на адресу керівництва ЦК КПУ щодо проведення 29 вересня 1969 р. мітингу в Бабиному Яру, присвяченого пам'яті жертв фашизму з фотокарткою у додатку. ГДА СБУ – ф. 16. – Спр. 977

216
13

 УРСР
КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
 при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

У С С Р
КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
 при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

14. октября 1969 г. № 676 / м г. Киев.

КОДЕСМ
 24/2-3367 09.15
Секретно
 экз. № 1

*К документам
 Меру
 15/10/69*

**ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
 ПАРТИИ УКРАИНЫ**

ИНФОРМАЦИОННОЕ СООБЩЕНИЕ

Во время митинга в Бабьем Яру 29 сентября 1969 года, посвященного памяти жертв фашизма, в зарослях кустарника были обнаружены и изъяты 33 листовки с сокращенным изложением стихотворения Е.ЕВТУШЕНКО "Бабий Яр". Такие же листовки /175 штук / ранее были распространены по почтовому каналу, о чем мы уже докладывали.

После закрытия митинга у памятного камня собралась группа в количестве 100-120 человек, состоящая в основном из еврейской молодежи.

В УПРАВЛЕНИЕ
 КДБ при СМ УССР
 Вх. № 10875
 20/10 19 69

Секретариат КДБ при Совете Министров УССР	
34.	Вход. № 4084
15. 8	1969.

КОНТРОЛЬ

ЦК КП Украины Затяжной відділ. II сектор	
Вх. № 4158/16	4.10.69
14	x 1969
Підлягає поверненню	
Зак. 344-1967 г.	

2.

14

Примерно в 19 часов к памятному камню известными органам КГБ еврейскими националистами был доставлен большой венок в форме шестиконечной звезды, составленный из живых белых и голубых цветов. Этот венок принесли : бывший преподаватель Украинского управления гражданской авиации КОЙФМАН Исаак, 1940 года рождения / нигде не работает/, ст.инженер Киевского специализированного ремонтно-наладочного управления ГЕРЕНРОТ Анатолий, 1940 года рождения и ст.инженер "Гипросельмаш" КОЗАРОВИЦКИЙ Леонид, 1937 года рождения.

Находившиеся при этом граждане еврейской и других национальностей выразили возмущение провокационными действиями КОЙФМАНА и его единомышленников, однако они, пользуясь поддержкой своих связей, не дали убрать эмблему сионизма от памятного камня. Некоторыми лицами были зажжены стеариновые свечи.

После активного вмешательства представителей общественности и работников милиции свечи были потушены, а шестиконечная звезда из района Бабьего Яра вывезена.

В этот вечер у памятного камня находились писатель Виктор НЕКРАСОВ и сотрудник газеты "Літературна Україна" ТЕЛЬНЮК Станислав, но отрицательных проявлений с их стороны не зафиксировано.

Через несколько дней были получены данные о том, что группа националистически настроенной еврейской молодежи стала

3. ²¹⁸ 15

готовить новую провокацию, которая приурочивалась к еврейскому религиозному празднику "Симхас тора" 4 октября 1969 года.

С этой целью КОЙФМАН совместно с ОЗЕРЯНСКИМ Борисом, 1940 года рождения, работающим инженером-химиком в лаборатории микроэлектроники СКБ завода "Радиоприбор" и главным специалистом по автоматике института "Типроздрав" БУХИНОЙ Евгенией, 1933 года рождения, заблаговременно оповестили свои связи о подготовке собрания в синагоге, предложив каждому оповещенному привести с собой 5-6 человек своих связей.

Днем 4 октября на квартире некоего ЧЕРНЯВСКОГО /проверяется/, где присутствовало 15 человек единомышленников КОЙФМАНА, было проведено разучивание еврейских песен, в том числе националистического марша "Пальмах" и сочиненной лично КОЙФМАНОМ песни "Фараон", в которой евреи просят фараона отпустить их в Израиль.

Для предотвращения нежелательных проявлений по нашей рекомендации было ограничено посещение молодежью синагоги в день праздника. Один из организаторов националистического собрания КОЙФМАН был приглашен в штаб дружины, где с ним проведена профилактическая беседа. Во время беседы КОЙФМАН вел себя вызывающе, допускал националистические и произраильские высказывания, заявляя о том, что он полностью разделяет убеждения недавно осужденного КОЧУВИЕВСКОГО.

4.

219
16

Недостойное поведение и нездоровые высказывания КОЙФМАНА задокументированы.

Около 17 часов 4 октября к зданию синагоги подошли ОЗЕРЯНСКИЙ и БУХИНА с группой еврейской молодежи и интеллигенции в количестве 20-25 человек и пытались зайти во двор синагоги, но дежурившие у ворот верующие под благовидным предлогом их туда не допустили.

В ответ на действия служителей религиозной общины прибывшие стали оскорблять пожилых прихожан и угрожать им применением физической силы.

По просьбе верующих дружинники задержали и доставили в штаб районной дружины за нарушение общественного порядка ОЗЕРЯНСКОГО, его брата ОЗЕРЯНСКОГО Александра, 1946 года рождения, члена ВЛКСМ, инженера "Гипрогаза"; ШМУРАКА Семена, 1938 года рождения, инженера-конструктора; ФЕЛЬДМАНА Анатолия, 1935 года рождения, инженера-конструктора; ГУТИНА Илью, 1938 года рождения, врача-психиатра; ГОФМАНА Михаила, 1938 года рождения, старшего мастера завода "Ленинская Кузница"; БОЛЯЧЕВСКОГО Юрия, 1947 года рождения, члена ВЛКСМ, техника института "Укргипроводхоз"; ТОВАРОВСКОГО Михаила, 1944 года рождения, техника отдела эксплуатации Министерства сельского строительства.

С задержанными проведены разъяснительные беседы, после чего все они были отпущены.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ У С С Р
В. Никитченко
В. НИКИТЧЕНКО

Додаток 13

Документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України Спецповідомлення заступника голови КДБ при РМ УРСР Мухи С.Н. на адресу першого секретаря ЦК КПУ Щербицького В.В. про попередження провокаційних дій сіоністів 29 вересня 1975 р. в урочищі "Бабин Яр" м. Київ. ГДА СБУ – ф. 16. – Спр. 1046

сб-3

УРСР
КОМИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

УСССР
КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

18. сентября № 350 г. Киев.

Дитонік
4. Лупинко
19.09.75

25
102

Одн. г. Бабин Яр
г. Дашки
г. Грушаниця
г. Мухе С.Н. - Мухе С.Н.
Щербицькому
29.9.75

Мухе С.Н.
25.9.75

Совершенно секретно
Экз. № 1 24/3394
68/920813

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМИТЕТ КОМУНІСТИЧЕСЬКОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

товарищу ЩЕРБИЦЬКОМУ В.В.

СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ

В Комитет госбезопасности при СМ УССР поступают данные о высказываниях отдельных еврейских экстремистов из числа "отказников" использовать 29 сентября сего года - годовщину расстрела немецко-фашистскими оккупантами советских граждан в Бабьем Яру для осуществления антиобщественных проявлений.

Ввиду того, что в настоящее время в районе Бабьего Яра развернуты строительные работы по сооружению мемориала, сионистами распространяются слухи об официальном открытии памятника 29 сентября с.г. Они заявляют в кругу своих единомышленников о предполагаемом прибытии к указанной дате в г.Киев "отказников" из Москвы, Ленинграда, Таллина, Винницы и некоторых других городов.

С 22 по 24 августа с.г. в Киеве находился функционер сионистской организации "Объединенный еврейский призыв" (США) Лерман Милс, 1910 года рождения, имевший встречу с "отказниками" Цацкисом, Кисликом, Злобинским. От имени группы киевских "отказников" Цацкис сообщил Лерману, что они намерены отметить дату 29 сентября, однако форма антиобщественной акции еще не определена. По

ЦК КП України
Загальний відділ. II сектор
Вх. № 39/383ес. 2 - арк.
" 18 " 18 1975 р.
Шляхом повернення

226
2. 103

заявлению Лермана, для освещения событий в Бабьем Яру предполагается прибытие в Киев представителей сионистской организации "Объединенный еврейский призыв".

Одна из активных сионисток Бернштейн Б.И., старший инженер в числительного центра Министерства мелиорации и водного хозяйства УССР, намерена с группой единомышленников возложить 29 сентября венки у ограды Лукьяновского кладбища.

Под руководством и с участием Киевского ГК Компартии Украины УКГБ по Киевской области совместно с УВД гор.Киева осуществляются мероприятия по выявлению и предотвращению провокационных и антиобщественных проявлений со стороны сионистов 29 сентября. В отношении ряда активных экстремистов готовится комплекс предупредительно-профилактических мер, для пресечения возможных попыток экстремистов совершить проявления задействованы оперативные группы. На активных сионистов Злобинского, Цацкиса и других оказывается воздействие через оперативные возможности органов КГБ в плане отказа от подготовки антиобщественных проявлений в Бабьем Яру. Проводится работа по предотвращению приезда в Киев к предстоящей дате "отказников" из других городов, а также ограничению возможных подрывных устремлений со стороны иностранцев.

Комитет госбезопасности Украины организывает и оказывает практическую помощь в проведении изложенных мероприятий.

Докладывается в порядке информации.

ЗАМ. ПРЕДСЕДАТЕЛЯ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В. Суха

С. МУХА

Документ Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Спецповідомлення голови КДБ при РМ УРСР Федорчука В.В. на адресу першого секретаря ЦК КПУ Щербицького В.В. про наміри сіоністів провести 29 вересня 1974 р. мітинг в урочищі "Бабин Яр" м. Київ. ГДУ СБУ – ф. 16. – Спр. 1037.

оп-3

УРСР | УССР
КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ | КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР | при СОВЕТЕ МІНІСТРОВ УКРАЇНСЬКОЇ ССР

. 21 . септєбря 1974 г. № 472

Устаємлю Київ.
2412-2615 27.08.74
Совершенно секретно
Зка. № 1

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОМУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ УКРАИНЫ

товарищу ЩЕРБИЦКОМУ В.В.

СПЕЦИАЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ

Центральному Комитету Коммунистической партии Украины докладывалось о том, что сионистские экстремисты города Киева используют еврейские религиозные праздники и некоторые памятные даты, в том числе 29 сентября - годовщину расстрела фашистами советских граждан в Бабьем Яру - для совершения в провокационных целях националистических и других антиобщественных проявлений.

Известные органам госбезопасности экстремисты из числа т.н. отказников ЦАЦКИС, КИСЛИК и РАСЛИН 8-9 августа сего года под предлогом посещения ОБИР МВД СССР находились в Москве. По поступившим оперативным данным основная цель их поездки состояла в том, чтобы договориться с московскими сионистами об участии в провокационной акции 29 сентября, совместно подготовить "всесоюзное" письмо по поводу 33-летия событий в Бабьем Яру, а также передать иностранным корреспондентам об "ухудшении атмосферы в Киеве вокруг "отказников" и о возможной подготовке новых политических процессов против них".

Черновик письма ЦАЦКИС, КИСЛИК и РАСЛИН оставили проживающему в Москве активному сионисту ПОЛЬСКОМУ, который обещал внести

ЦН КП України
Загальний відділ. II сектор

КОНТРОЛЬ

Вх. № 39/472, 4 арт.
" 21 " IX 1974
Шляхом поштарення

2.

48

в него коррективы и собрать подписи сионистов из других городов. Суть упомянутого письма сводится к тому, что в Бабьем Яру до сих пор нет памятника и в связи с этим необходимо создать всесоюзный инициативный комитет по сбору средств на его установку, а также просить у киевских городских властей разрешение на организацию воскресников по приведению Бабьего Яра в порядок и т.п.

В Москве они также встречались с еврейскими экстремистами ЛУНЦЕМ, НУДЕЛЬ, КОШАРОВСКИМ и некоторыми другими, которых информировали о том, что из числа киевских "отказников" в настоящее время активными являются ЦАЦКИС, КИСЛИК, РАСЛИН.

После разоблачения в Киеве зарубежных сионистских эмиссаров и осуществленных в последнее время предупредительно-профилактических мер, ТАРТАКОВСКИЙ, ШВИНИС и ряд других экстремистов воздерживаются от активной деятельности. По мнению ЦАЦКИСА, РАСЛИНА и КИСЛИКА в этом году они могут собрать в Бабьем Яру не более семи экстремистов, в то время, как в прошлом году их было около 15. Поэтому они договорились об участии в намечаемой провокационной акции в Бабьем Яру сионистских элементов из Москвы и некоторых других городов, в частности из Риги, куда с этой целью выезжал из Киева активный экстремист ЗЛОБИНСКИЙ.

Одновременно оперативным путем получены данные о том, что демобилизовавшийся в июне сего года из Советской Армии один из близких сообщников сионистских экстремистов КАГАН Александр Соломонович, 1949 года рождения, еврей, беспартийный, с высшим техническим образованием, проживающий в г.Киеве, нигде не работающий, возобновил сионистскую деятельность. Под видом изучения древнееврейского языка КАГАН пытается группировать еврейскую молодежь на сионистской основе. Из числа своих единомышленников КАГАН наметил трех человек, которые должны явиться 29 сентября в Бабий Яр в ермолках и прочитывать молитву. Он рассчитывает подготовить 5-6 венков с черными и бело-голубыми лентами с надписями на русском языке и иврите и заснять на фотопленку процесс возложения венков у памятного камня.

Своим сообщникам КАГАН заявил: "Как мы проведем сейчас эту акцию, так на нас будут смотреть в будущем. Это именно тот слу -

3.-

49

чай, когда нужно заработать авторитет".

Практические действия по подготовке провокационной акции в Бабьем Яру КАГАН контактирует с известными сионистскими экстремистами ЗЛОБИНСКИМ, ЦАЦКИСОМ, КИСЛИКОМ и другими.

С учетом поступающих данных о намерениях сионистов, КГБ совместно с МВД республики разработан план мероприятий по обеспечению безопасности и общественного порядка в районе Бабьего Яра 29 сентября сего года, которым предусматривается:

- использование оперативных средств по вскрытию замыслов и конкретных намерений экстремистов, выявлению из их числа инспираторов и подстрекателей, сдерживанию экстремистов от антиобщественных и иных нежелательных проявлений, обеспечению усиленным наблюдением ЦАЦКИСА, РАСЛИНА, КИСЛИКА, ЗЛОБИНСКОГО, КАГАНА и других активных сионистов, а также направление отдельных из перечисленных экстремистов в служебные командировки и принятие других мер с целью недопущения их участия в намечаемых провокациях 29 сентября с.г.;

- создание оперативно-подвижных групп из числа сотрудников органов КГБ, милиции и дружинников с задачей принятия необходимых мер по недопущению проникновения к памятному камню сионистов, намеревающихся совершить провокационные акции. В случае, если они предпримут попытки изготовить и доставить к памятному камню венки с сионистскими надписями на лентах, на подступах к Бабьему Яру будут задержаны силами дружинников и доставлены в РО УВД для выяснения личностей. Кроме того, в целях более надежного контроля за действиями экстремистов и срыва провокации с возложением венков, изучается возможность подставы им автомашины одного из наших оперативных источников;

- создание оперативного штаба во главе с заместителем Председателя КГБ при СМ УССР и заместителем Министра внутренних дел для координации мероприятий органов КГБ и МВД по предотвращению возможных враждебных или антиобщественных проявлений со стороны еврейских националистов и сионистов 29 сентября с.г.

Считали бы целесообразным, чтобы действия оперативного наряда по обеспечению безопасности и общественного порядка в районе Бабьего Яра 29 сентября с.г., как и в прошлые годы, прово-

4.-

80

дились бы под руководством одного из секретарей Киевского Горкома КП Украины.

Наряду с изложенным, намечены и осуществляются меры по усилению наблюдения за сионистскими элементами, недопущению их выезда из других городов Украины в Киев к 29 сентября.

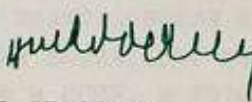
Комитетом госбезопасности при Совете Министров СССР дано соответствующее указание органам госбезопасности других республик, откуда намечается приезд в Киев еврейских экстремистов. В отношении тех из них, которые придут в Киев для участия в провокационной акции, будут приняты предупредительные меры, вплоть до выдворения.

Одновременно будет продолжено усиленное наблюдение за сионистами и далее с целью недопущения возможных с их стороны провокаций в период подготовки и проведения торжеств в связи с тридцатилетием освобождения Советской Украины от немецко-фашистских оккупантов.

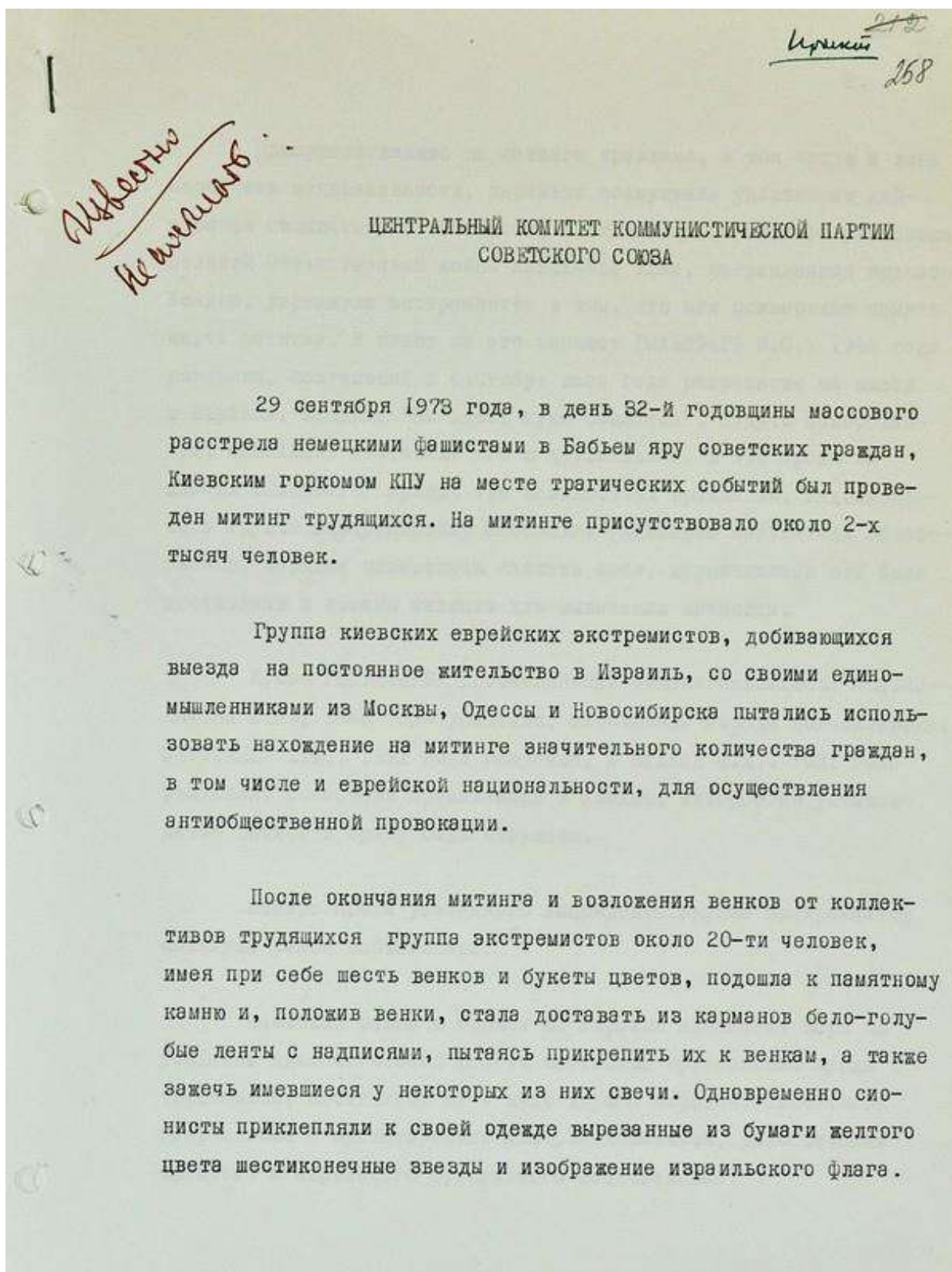
С учетом того, что это событие будет широко отмечаться в стране, по нашему мнению, следовало бы изучить целесообразность проведения митинга в Бабьем Яру 29 сентября с.г.

Докладываем на Ваше решение.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В. ФЕДОРЧУК

Документи Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Повідомлення першого секретаря ЦК КПУ Щербицького В.В. на адресу ЦК КПРС про мітинг у день 32-х роковин жертв Бабиного Яру. ГДА СБУ — Ф. 16. — Спр. 1027.

25
2. 259

Присутствовавшие на митинге граждане, в том числе и лица еврейской национальности, выражали возмущение указанными действиями сионистов. В частности, выступавшая на митинге участница Великой Отечественной войны КИБИТКИНА Анна, награжденная орденом Ленина, упрекнула экстремистов в том, что они оскверняют память жертв фашизма. В ответ на это сионист ГОЛЬДФАРБ И.С., 1946 года рождения, получивший в сентябре сего года разрешение на выезд в Израиль, заявил: "Вы здесь хуже фашистов". Будучи оскорбленной, КИБИТКИНА доставила его к дружинникам. В это время на помощь ГОЛЬДФАРБУ пришли три неизвестных гражданки, находившиеся в группе экстремистов. Поскольку указанные нарушители общественного порядка отказались назвать себя, дружинниками они были доставлены в органы милиции для выяснения личности.

Кроме ГОЛЬДФАРБА доставленными лицами оказались: ПОЛТИННИКОВА В.И., 1948 года рождения, жительница города Новосибирска; СИРОТЕНКО Е.М., 1952 года рождения, и НУДЕЛЬ И.Я., 1931 года рождения, постоянно проживающие в Москве, которые по установлению личности сразу были отпущены.

Вскоре после указанного инцидента группа экстремистов покинула район Бабьего яра.

Киевский обком и горком КП Украины принимают меры по усилению идеологической работы партийных организаций среди трудящихся, воспитанию их в духе дружбы народов, советского патриотизма и пролетарского интернационализма, разоблачению сионизма и еврейского буржуазного национализма.

214
260
8.

Административные органы проводят мероприятия по контролю за дальнейшим поведением еврейских экстремистов и предотвращению возможных с их стороны враждебных и антиобщественных действий. В этих же целях пересматриваются ранее принятые решения об отказе по режимным соображениям в выезде в Израиль отдельным лицам, располагавшим сведениями, утратившими свое значение.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ УКРАИНЫ

В. ЩЕРБИЦКИЙ

" " октября 1973г.

Стаття: «Відкриття пам'ятника жертвам гітлеризму в Києві перетворили в пропагандивний мітинг».

Газета Свобода, ДЖЕРЗІ С И П і НЮ ЙОРК, ЧЕТВЕР, 15-го Л И П Н Я 1976 Ч. 132

www.svoboda.com

П'ЯТНИЦЯ ВЕРНУТЬСЯ
100-річчя
Незалежності України
100-річчя
АМЕРИКАНСЬКОЇ УКРАЇНИ
— ВІДПОВІДАЮТЬСЯ

СВОБОДА

UKRAINIAN DAILY

РІК LXXVI, Ч. 132 ДЖЕРЗІ СІТІ І НЮ ЙОРК, ЧЕТВЕР, 15-го ЛИПНЯ 1976 ЦЕНТРА 20 CENTS JERSEY CITY and NEW YORK, THURSDAY, JULY 15, 1976 No. 132 VOL. LXXVI

ОТЯГНУВ ІНДОР ПАТРИЛО - ПРОТОГРІМАМДРИТ ЧСВН

Рим — Консул Чехословаччини в Києві, Індрій Патрילו, отримав від української влади документи, які свідчать про те, що Індрій Патрילו, який був членом української націоналістичної організації «Українська Народна Різня», був заарештований в Чехословаччині в 1945 році за участь в організації «Українська Народна Різня».

МІНІСТЕРСЬКИМИ ВІСТУПАЛИ І УЧАСНИКАМИ ФЕСТИВАЛЕМ ЗАВЕРШАТЬСЯ ЮВІЛЕЮ 200-І РОЧИЦЬ У ОЛДІДЕЛ-ФІУ

Олдідел-Фіу, Іл. 10 липня. Міністри закордонних справ Канади, США, Великої Британії та Франції виступили на фестивалі в Олдідел-Фіу, який відзначає 200-літній ювілей Канади.

ВІСЬМАТИ ПАРТИЙКА ЖЕРТВ НА ГІТЛЕРИЗМУ В КИЄВІ ПЕРЕТВОРИЛИ В ПРОПАГАНДИВНИЙ МІТИНГ

Київ, 15 липня. У Києві відбувся мітинг на честь відкриття пам'ятника жертвам гітлеризму. Мітинг був організований Українською Народною Різню та іншими націоналістичними організаціями. На мітингу виступили представники української влади та зарубіжних держав. Мітинг був перетворений в пропагандивний мітинг, який був організований Українською Народною Різню та іншими націоналістичними організаціями.

УКРАЇНСЬКІ ВОЛОНТЕРИ У ФЕСТИВАЛІ 100-РІЧЧЯ В ІАВ ОЗЕ

Сент-Джонс, Ньюфаундленд, Канада. Українські волонтери взяли участь у фестивалі 100-річчя незалежності України в Іав Озе. Волонтери виконали ряд номерів, які були дуже популярні серед місцевих жителів.

В ІНДІЙСЬКІЙ ЕВРОПІ ВІДБУДУТЬСЯ ПЕРШІ ДІАЛОГИ ПІСЛЯ ВІЙНИ

Делі, Індія. В Індії будуть відбутися перші діалоги після війни між індійськими та європейськими країнами. Ці діалоги будуть організовані між індійськими та європейськими країнами.

КОНВЕНЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПАРТІ ПРІЙНЯЛА ПОЛІТИЧНУ ПЛЯТФОРМУ ІЗ ЗОБОВ'ЯЗАННЯМ ШОДО ЛЮДСЬКИХ ПРАВ В СВІТІ

Учасники Конвенції Демократичної Партії в Нью-Йорку.

ДЕМОКРАТИЧНА ПЛЯТФОРМА ПЕРЕСТЕРІГАС ССРР

Нью-Йорк, 15 липня. Конвенція Демократичної Партії прийняла політичну платформу, яка вимагає від США збільшення зусиль щодо захисту прав людини в СРСР. Платформа вимагає від США збільшення зусиль щодо захисту прав людини в СРСР.

ФОРД ПОШИРИВ ІНФОРМАЦІЮ ЩОДО ВІЛЮМ ДОУ

Вашингтон, 15 липня. Президент Річард Ніксон розповсюдив інформацію про вілліяма Доу, який був заарештований в СРСР за участь в організації «Українська Народна Різня».

УКРАЇНСЬКІ ВІЛОНТЕРИ В НЬЮ ЙОРКУ ДЕМОНСТРУВАЛИ ПРОТИ ІНДУСТРИЇ СОВЕТСЬКИХ АРТИСТІВ

Нью-Йорк, 15 липня. Українські волонтери провели демонстрацію в Нью-Йорку проти індустрії радянських артистів. Демонстрація була організована Українською Народною Різню та іншими націоналістичними організаціями.

ПОСЛІДУЮТЬ ПЕРЕСІДУВАННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Київ, 15 липня. Після закінчення війни в Україні будуть відбуватися пересідування. Це буде пов'язано з тим, що багато українців будуть вимушені покинути свої місця проживання в Україні.

ДАВІ ПЕРЕСІДУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ

Київ, 15 липня. Даві пересідування українців будуть відбуватися в Україні. Це буде пов'язано з тим, що багато українців будуть вимушені покинути свої місця проживання в Україні.

ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА ЖЕРТВ НА ГІТЛЕРИЗМУ В КИЄВІ ПЕРЕТВОРИЛИ В ПРОПАГАНДИВНИЙ МІТИНГ

Пам'ятник жертвам гітлеризму в Києві.

Київ, 15 липня. Відкриття пам'ятника жертвам гітлеризму в Києві було перетворено в пропагандивний мітинг. Мітинг був організований Українською Народною Різню та іншими націоналістичними організаціями.

УКРАЇНСЬКІ ВОЛОНТЕРИ В НЬЮ ЙОРКУ ДЕМОНСТРУВАЛИ ПРОТИ ІНДУСТРИЇ СОВЕТСЬКИХ АРТИСТІВ

Нью-Йорк, 15 липня. Українські волонтери провели демонстрацію в Нью-Йорку проти індустрії радянських артистів. Демонстрація була організована Українською Народною Різню та іншими націоналістичними організаціями.

Світалий пам'ятник Івана Петра Шульця

Дня 26-го травня 1976 р. у місті Івано-Франківську встановили пам'ятник Івану Петру Шульцю. Це свідоме рішення радянської влади, яка виступила проти української національної свідомості. Шульця вбили в 1944 році в Івано-Франківську. Він був активним діячем українського руху, редактором газети "Українська воля".

УКРАЇНЦІ ВІЯЛИ УЧАСТЬ...

Учасники українського руху в Європі, які брали участь у війні проти фашизму, були виступили проти радянської влади. Вони вимагали визнання їхньої участі в боротьбі проти нацизму. Радянська влада не хотіла визнавати їхню роль.

Проголошення Братського Тижня в Пенсильванії

У Пенсильванії оголошено Братський тиждень. Це заходи на честь українського руху в Європі. Організують культурні заходи, виставки, концерти.

ВІДПРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА...

Відкриття пам'ятника Івану Петру Шульцю відбулося в Івано-Франківську. Це велике свято для українців. Пам'ятник встановили в центрі міста.

І ПАГОДИ ЧИТИ МІЖНАРОДНОГО СВЯТОПІСНОГО КОНГРЕСУ

в четвер, 5-го серпня 1976 р.
в програмі: Шекспір - Ballroom "East" 1122 Kennedy Boulevard, PHILADELPHIA, Pa. Початок годин в 9:30 ранку

МІСТЕЦТВО...

Мистецтво українського руху в Європі. Виставки картин, скульптури. Це свідчення про творчість українців в несприятливих умовах.

Уліва Клімшине докторанта Гарвардського університету

Уліва Клімшина докторантка Гарвардського університету. Вона досліджує український рух в Європі. Її роботи мають велике значення.

Філадельфійська Оргула готує свій 26 перетин в Третій

Філадельфійська Оргула готує свій 26 перетин. Це велике свято для українців. Оргула організує різноманітні заходи.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ОСЕРЕДКИ "Українська Верховина"

3-го і 13-го липня та 16-го серпня 1976 р.

ФЕСТИВАЛЬ УКРАЇНСЬКОГО МОЛОДІ

в програмі: Митрополит Кирило, українська музика, танці.

ВСТУПАЄ В ЧЕЛІВЕРІ

Вступив в члени Шевченківського товариства. Це велика честь для українців.

Забави

Забави української діаспори. Це веселі заходи, які об'єднують українців.

Вісник Шевченківського товариства

Вісник Шевченківського товариства. Це журнал, який висвітлює життя української діаспори.

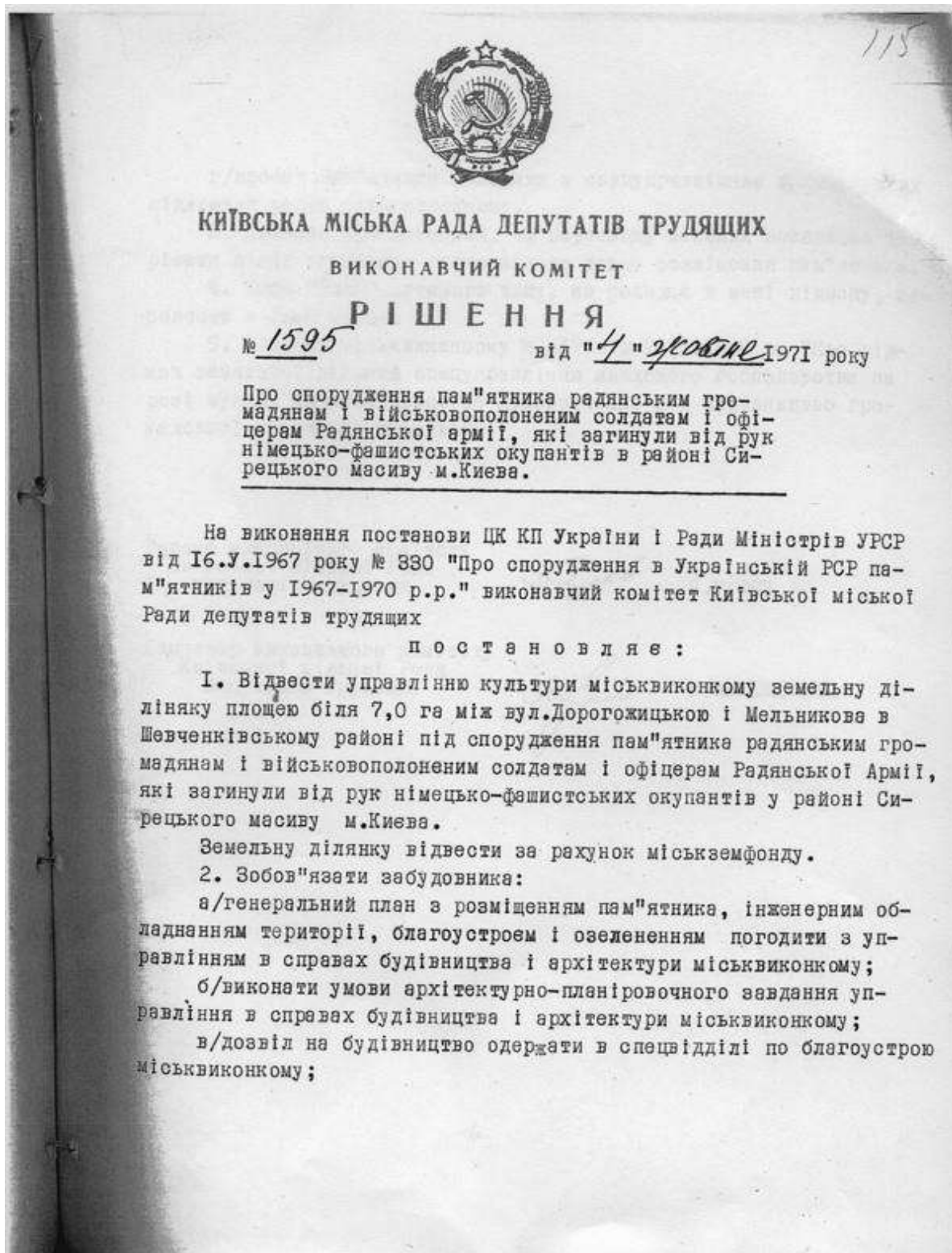
ПАНХИДА

Панхида української діаспори. Це велике свято, яке проводиться щорічно.

АНТОНІНА ІОСИФІВНА ГРУДІНА

Антоніна Іосифівна Грудіна. Це велика діячка української діаспори. Її роботи мають велике значення.

Рішення від 04.10.1971 р. № 1595 виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих "Про спорудження пам'ятника радянським громадянам і військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської армії, які загинули від рук німецько-фашистських окупантів в районі Сирецького масиву м. Києва". ф. Р-1, оп. 8, спр. 1004, арк. 115, 116

- 2 -

г/проект пам'ятника погодити з спецуправлінням протизсувних підземних робіт міськвиконкому.

3. Питання про знесення, чи пересалку зелених насаджень вирішити після складання генерального плану розміщення пам'ятника.

4. Кафе "Тиша" літнього типу, що попадає в межі відводу, перенести в інше місце.

5. Рішення міськвиконкому № 417 від 28.ІІ.1967 р. "Про відвод земельної ділянки спецуправлінню шляхового господарства на розі вулиць Дорогожицької та Д.Коротченке під будівництво громадської убиральні скасувати.

Голова виконавчого комітету
Київської міської Ради
депутатів трудящих

В.ГУСЕВ

Секретар виконавчого комітету
Київської міської Ради
депутатів трудящих

В.ЗЕРНЕЦЬКИЙ

шн

Доповідна записка голови КДБ при РМ УРСР Федорчука В.В. на адресу першого секретаря ЦК КПУ Щербицького В.В. щодо вжиття заходів безпеки під час відкриття пам'ятника жертвам фашизму в "Бабиному Яру» ГДА СБУ – Ф. 16. – Спр. 1053

УРСР
КОМІТЕТ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ
при РАДІ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

УССР
КОМІТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

1. ИЮЛЯ 1976 г. № 227 г. Киев.

24/2-3397 30.08.13
Совершенно секретно
экз. № 1

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ УКРАИНЫ

товарищу ЩЕРБИЦКОМУ В.В.

Тов. Щербицькому В. В. доложено
1. 07 1976 г. К. Федорчук

ДОКЛАДНАЯ ЗАПИСКА

Центральному Комітету Коммунистической партии Украины 15 июня 1976 года № 211 докладывалось о проявляемом московскими экстремистами повышенном интересе к предстоящему открытию в Бабьем яру памятника жертвам фашизма и высказанных намерениях приехать в этот период в Киев.

С учетом полученных данных, а также возможных провокационных и антиобщественных акций со стороны экстремистски настроенных сионистов, проживающих в Киеве и других городах, разработаны и осуществляются под руководством Киевского горкома Компартии Украины мероприятия по обеспечению безопасности в период открытия памятника, своевременному выявлению и предотвращению нежелательных действий сионистских элементов.

Активизирована работа с оперативными источниками, располагающими связями среди сионистов, усилен контроль за наиболее активными экстремистами КИСЛИКОМ, ШКЛЯРЕВСКИМ, МИЗРУХИНЫМ, ШТИЛЬМАНОМ и другими, даны соответствующие указания УКГБ областей республики и высказана просьба КГБ при СМ СССР о недопущении приезда в Киев

ЦК КП Украины
Загальний відділ. II сектор
Вх. № 39/21302
1 11 1976 г.
Шляхем повернення

2. 69

в этот период "отказников" из Москвы и других районов страны.

В целях снижения активности экстремистов разрешен выезд в Израиль КРИКСУНОВУ /выехал 27 июня/, ШКЛЯРЕВСКОМУ, ШТИЛЬМАНУ, родителям МОНАСТЫРСКОГО и жене ШЕЙНИСА, что также оказывает сдерживающее влияние на "отказников".

Через оперативные источники распространяется и поддерживается среди экстремистов мнение о нецелесообразности осуществления каких-либо провокационных акций накануне и в день открытия памятника под предлогом, что такие действия вызовут возмущение советской общественности и не встретят поддержки за рубежом.

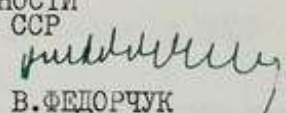
Для обеспечения безопасности и поддержания общественного порядка в районе Бабьего яра в период открытия памятника, совместно с УВД города Киева выделяется оперативный наряд из числа сотрудников КГБ, милиции и дружинников, руководство и координацию действиями которого осуществляет созданный оперативный штаб.

Кроме того, с целью выявления на подступах и недопущения проникновения к памятнику экстремистов с сионистскими символами /шести-конечные звезды, белоголубые ленты и т.п./, а также возможного совершения ими других провокационных акций созданы подвижные группы, в состав которых, помимо оперативных работников, включены дружинники, в том числе лица еврейской национальности.

Сигналов о намерении сионистских элементов совершить в период открытия памятника провокационные действия не поступало.

Докладываем в порядке информации.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА ГОСБЕЗОПАСНОСТИ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ УКРАИНСКОЙ ССР

В. ФЕДОРЧУК

Фрагмент листа-протесту в ЦК КПУ проти публікації в газеті «Правда України» статті, яка звинувачує колишнього професора Київського технологічного інституту легкої промисловості В. Барбою.

Появление статьи "в сетях сионизма" в печатном органе ЦК КПУ - газете "Правда Украины" от 26 апреля 1972 года несомненно означает начало нового этапа в непрекращающейся кампании лаята и преследования евреев, активно добивавшихся своего права на въезд в государство Израиль - свою историческую Родину. В дело не только в том, что упомянутая статья начинается неблизкими о "кулацестве и дебошестве" группы евреев, желавших репатрироваться в Израиль, вытисками о каких-то оскорбленных чувствах верующих. Не вызывает также особого удивления и те приемы, с помощью которых авторы статьи оскорбляют и обливают грязью честных и душевных людей, единственной виной которых является их отстаивание своего права быть евреями, т.е. жить в соответствии с национальными традициями и культурой своего народа.

Суть дела в другом.

В течение многих месяцев, отказывая в разрешении на въезд, власти создают вокруг нас обстановку психологического террора. Многие из нас уволены с работы и лишены средств к существованию. Найти другую работу для нас невозможно, а угроза быть объявленными бродягой и тунеядцем, угроза принудительного трудоустройства на неквалифицированную работу, постоянно висит над каждым из нас.

Нам постоянно угрожают. Но если до недавнего времени эти угрозы высказывались устно и исходили от отдельных работников ЦБ и милиции, то сейчас угроза судебной расправы исходит от печатного органа ЦК КПУ. Является ли случайным тот факт, что хотя мы все еще и являемся гражданами СССР, законы этого государства нас не заирают?

Собое возмущение вызывает у нас провокационная идея, прогласившая авторы статьи, в существовании какой-то сионистской организации в г. Киеве, занимающейся, по словам статьи, антисоветскими действиями".

Нам тревожит этот факт еще и потому, что мы хорошо помним ту благотворную роль, которую сыграла пресса в так называемом "деле врачей" в 1952-53 г.г. Публикация в то время серии статей об "убийцах в белых халатах", всколыхнувших темные силы антисемитизма, была прологом к судебной расправе над невинными людьми.

Мы заявляем, что цель нашей жизни - репатриация на землю Израиля. Наши действия, направленные на осуществление этой цели, находятся в рамках международных и советских законов. Мы, а административные, судебные и другие органы СССР, не разрешая въезда в Израиль, подвергают нас различным преследованиям и травле. Мы считаем эти действия не достойными великой державы и требуем прекратить все виды преследований и травли на страницах газет.

Это заявление просим опубликовать, как ответ на статью "в сетях сионизма" - Правда Украины от 26-IV - с.г.

- Юрий Сорочко Киев-40 ул.Воскресенская 15/14 кв.20
- Борис Сорочко. 1. Киев ул. Васильковская 15/14 кв.20
- Людмила Уманская, Киев, Мясницкая 10, кв.21
- Катя Ременик, Киев-60 Розыбратова 4 кв.13
- Зинаида Мозага, Киев-167, ул. Р.Октябрь 7-я кв.28
- Валентина Шевчук, Киев-147, Руссоветская наб., 22, кв.32
- Зинаида, Киев-142, Шевченкоская наб., 22, кв.32

- Киев 1 Криволиний 21 кв. 114 Чурса Мелан
- Савин Георгий Львович Киев ул. Криволиний 21 кв. 28
- Виталий Владимирович Киев, Криволиний 10
- Фабричная Анна Ивановна Киев-134 ул. Давидовича 14 кв. 11
- Синько Ременик Кв-60 ул. Розыбратова 4 кв. 13
- Виталий Владимирович Барбас Андреевич ул. 34 кв. 10-1 кв. 10
- Ременик Рина Антоновна Андреевская ул. 34 кв. 10
- Михаил Григорьевич Ринко Кошмелевская ул. 34 кв. 10
- Дмитрий Владимирович Шевченко Васильковская 9, кв. 17
- Михаил Александрович Малафеев Киев-7 ул. Давидовича 14 кв. 11
- Борис Барбас Киев-25, Руссоветская ул., 32, кв. 10-2

Зиня Милош Копин Милош Документу.
 Одну копію надіслано тій Родзицькій В.В.
 Одну копію надіслано Київському
 аб'язанню Чародіємко К.І.І.
 Мри Копин Додаток 19
 25. IV 1972 року Штефан